

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra občanské výchovy a filozofie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Masarykovo pojetí moderního člověka a dějin

Masaryk's concept of modern man and history

David Krčil

Vedoucí práce: doc. PhDr. Naděžda Pelcová, CSc.
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor: Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání – Základy
společenských věd se zaměřením na vzdělávání

Odevzdáním této bakalářské práce na téma „Masarykovo pojetí moderního člověka a dějin“ potvrzuji, že jsem ji vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Humpolec, 18. 4. 2021

Chtěl bych využít této příležitosti, abych poděkoval paní doc. PhDr. Naděždě Pelcové, CSc. za nasměrování práce, její odborné vedení a podnětné připomínky v průběhu vypracovávání bakalářské práce.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zaměřuje na myšlení Tomáše Garrigue Masaryka, především na jeho pohled na „moderního člověka“ ve vztahu k dějinám na pozadí událostí počátku 20. století. Práce tyto Masarykovy názory analyzuje, zaměřuje se především na jeho porozumění a vymezení místa „moderního člověka“ ve světě a dějinách v konfrontaci s dobovou filozofií. Zároveň se dotýká i Masarykova pojetí „krize moderního člověka“ a toho, do jaké míry naplňoval on sám, jakožto zastávce praktické filozofie, svůj ideál.

Pro lepší pochopení Masarykových myšlenek práce vychází z jeho osobních životních okolností a zkušeností, hlavně z jeho mládí na Moravě, které popisuje v první části. Další části se věnují jeho rozpracování jim zažitých témat, konkrétně podstatě člověka v dějinách a jeho přítomnosti. Poslední část je věnovaná již té přítomnosti, která byla pro Masaryka obdobím krize.

KLÍČOVÁ SLOVA

moderní člověk, krize, dějiny, Masarykovo dětství

ABSTRACT

The Bachelor thesis is focused on thoughts of Tomas Garrigue Masaryk and his views on a “modern man” in relation to the events of early 20th century. The thesis analyses those views, focusing mainly on his understanding and definition of the place of the “modern man” in world and history in a confrontation with the contemporary philosophy. It also touches on Masaryk’s idea of “crisis of the modern man” and the question of to what extent Masaryk himself adhered to his own ideals.

For better understanding of Masaryk’s thoughts the thesis starts with his life’s circumstances and experiences, mainly his youth in Moravia, which is described in the first part of thesis. The following parts focus on his elaboration of the experienced topics, specifically the essence of humanity in history and in the contemporary era. The last part concerns with the contemporary era itself, which Masaryk considers to be era of crisis.

KEYWORDS

modern man, crisis, history, Masaryk’s childhood

Obsah

Úvod.....	8
1. Kořeny Masarykovy filozofie.....	10
1.1. Okolnosti Masarykova dětství.....	11
1.1.1. Katolický cit matčin.....	11
1.1.2. Otcovo nevolnictví a sociální otázka	13
1.1.3. Sebevražda místního chlapce symptomem moderní krize.....	14
1.1.4. Tolerance v nahlédnutí vroucné modlitby židovského dítěte	16
1.2. Zmínka o pozdějších vlivech	17
2. Člověk.....	18
2.1. Cit a rozum.....	19
2.2. Potřeba uceleného vzdělávání a vnitřní harmonie	21
2.2.1. Jazyky	21
2.2.2. Historie.....	22
2.2.3. Filozofie	22
2.2.4. Utvoření osobního přesvědčení	23
2.2.5. Čistota součástí ucelené lidské existence.....	24
2.3. Rovnost aneb člověk je každý.....	25
2.4. Individualita a společnost.....	26
2.5. Národ a lidstvo	27
2.6. Ideál humanitní.....	28
3. Dějiny	31
3.1. Masarykův realismus	32
3.2. Řád světa aneb Prozřetelnost	34
3.2.1. Dějiny jako putování k cíli.....	35
3.2.2. Determinismus a fatalismus.....	36

3.3.	Dějinný protiklad mýtu a vědy.....	37
3.3.1.	Mýtus a věda jako metoda poznání.....	38
3.3.2.	Dějiny jako přechod od mýtu k vědě.....	40
3.3.3.	Střet mýtu a vědy jako systemizovaného názoru na svět.....	41
3.3.4.	Teokracie proti demokracii.....	42
3.3.5.	Mýtus a věda v Masarykově době.....	43
4.	Krise přítomného úseku dějin.....	45
4.1.	Moderní člověk v době přechodné.....	45
4.1.1.	Zdroj krize v rozvoji věd a polovzdělanosti.....	46
4.1.2.	Hlavní zdroj krize v úpadku náboženství.....	48
4.2.	Sebevražda jako krizový ukazatel.....	49
4.3.	První světová válka jako důsledek krize.....	50
4.4.	Obzor cesty z krize.....	51
4.4.1.	Demokracie jako záruka vlastního přesvědčení.....	52
4.4.2.	Nové náboženství.....	53
	Závěr.....	54
	Seznam použité literatury.....	56

Úvod

Tato práce se zabývá možná tou nejnámější osobou novodobých českých dějin, která je známá především jako „tatíček národa“, Tomášem Garrigue Masarykem. Kvůli jeho známé politické působnosti jakožto prezidenta Osvoboditele se často zapomíná, že byl v první řadě myslitelem, který začínal jako docent a učitel filozofie.

Cílem bakalářské práce je popsat tuto, v dnešní době upozaděnou, myšlenkovou stránku zakladatele naší republiky. Práce chce poukázat především na jeho pohled na člověka a společnost, zasadit je do kontextu historie a doby, a zároveň podnítit čtenáře k přemýšlení nad jejich přesahem do naší doby.

Konkrétním zaměřením práce je Masarykovo pojetí moderního člověka a dějin. Pro toto téma se zdá vhodné nejprve uvést určité relevantní životní okolnosti Masarykova dětství, protože velká část jím probíraných témat má své kořeny právě tam, a tudíž tyto informace napomáhají pochopení Masarykovy tematické orientace. Dále se již práce věnuje konkrétnímu pojetí člověka jako takového, jelikož moderní člověk je především stále pouze člověkem, modernost mu propůjčuje doba. Následně bude pojednáno o pojetí dějin a jejich smyslu, což vyústí v poslední kapitole, která se věnuje krizi. V poslední kapitole se zaměříme na Masarykovo pojetí moderního člověka v přechodném úseku dějin, který se projevuje hlubokou duševní krizí, o které Masaryk v určitém duchu pojednává ve většině svých větších děl.

Bakalářská práce vychází převážně z primárních pramenů, kterými jsou konkrétní Masarykova díla a rozhovory přímo s ním, ty pak doplňuje sekundární literatura, která bude využita převážně na doplnění některých okolností Masarykova života, myšlení či pro podnětné komentáře autorů citovaných děl. Konkrétně se hojně užívá dílo Jana Svobody „Masarykův realismus a filosofie pozitivismu“¹, které dobře shrnuje určité Masarykovy myšlenky a zasazuje ho do kontextu s jinými mysliteli jako s Augustem Comtem, Franzem Brentanem či Johannem Gottfriedem Herderem. Dále se využívá dílo Erazima Koháka „Domov a dálava“², které zasazuje Masaryka do dějin českého myšlení, pak také „T. G. Masaryk“³ Milana Machovce, jenž je sice v určitých bodech spíše

¹ Svoboda, J. *Masarykův realismus a filosofie pozitivismu*. Praha: Filosofia, 2017.

² Kohák, E. *Domov a dálava. Kulturní totožnost a obecné lidství v českém myšlení*. Praha: Filosofia, 2010.

³ Machovec, M. *Tomáš G. Masaryk*. Praha: Riopress, 2000.

účelovým výkladem, ale poskytuje i dosti podnětných poznámek. Z pohledu krize se přihlíží k některým poznatkům Jana Patočky z jeho studií o Masarykovi⁴. Kontext Masarykova rodinného života obohatí krátká díla „Masarykovi rodiče a antisemitský mýtus“⁵ Stanislava Poláka a „Masarykův rodinný život“⁶ Jana Herbena. Místy se práce nevyhne ani polemice se zmíněnými sekundárními zdroji.

Práce se dělí do čtyř částí, z nichž první se zabývá Masarykovým životem, další dvě jsou teoretický nástin Masarykových pojetí člověka a dějin, které společně směřují k praktickému problému jeho doby. Práce doplní Masarykovo myšlení i o provázání s jeho dobovým prostředím, poukáže na některé jeho inspirace a praktický projev Masarykových názorů v jeho jednání. Pojednáno bude i o pohledech jiných autorů na Masarykovo dílo, konkrétně především Milana Machovce, Erazima Koháka a Jana Patočky.

⁴ Patočka, J. *Dvě studie o Masarykovi*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1977.

⁵ Polák, S. *Masarykovi rodiče a antisemitský mýtus*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1995

⁶ Herben, J. *Masarykův rodinný život*. Praha: Fr. Borový, 1948.

1. Kořeny Masarykovy filozofie

Jelikož bývá absence životního kontextu tak častou překážkou pochopení myslitele, a sám Masaryk si stěžoval na časté nepochopení od lidí⁷, je zajisté žádoucí podat aspoň základní biografický rámec vývoje jeho osobnosti a názorů. Zvláště když se vezme v potaz, že Masaryk byl praktický filozof, který myslil tehdy, když ho sužoval nějaký problém.⁸

Vzhledem k zaměření práce, která se zabývá jen některými Masarykovými myšlenkami, nemá smysl podávat obsírnou biografii. Postačí nastínit zdroje některých Masarykem promyšlených, a námi popisovaných, životních problémů a témat. Objektem zkoumání nám bude konkrétně Masarykovo dětství, kde má kořeny velká část témat, která se ho drží po celý život. Masaryk obecně vykazuje celoživotní stálost myšlenek a problémů, v tom může být příkladem i jeho snaha ještě ve stáří doplnit svou konkrétní logiku o nové obory.⁹ Můžeme u něj pozorovat viditelnou myšlenkovou linii sahající od mladého docenta filozofie, který vrcholí ve spise „Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty“¹⁰, přes autorsky vyzrálého a politicky angažovaného myslitele díla *Moderní člověk a náboženství*¹¹, až po konec jeho kariéry, kdy už jako prezident, státník a „tatíček“ národa dovolává se ve všeobecně známých rozhovorech s Karlem Čapkem onoho čerstvě habilitovaného Masaryka, slovy: „Tou knihou jsem řekl, že život bez víry ztrácí jistotu a sílu; tím jsem vlastně řekl všechno. Dnes bych to dovedl povědět důkladněji, ale v podstatě nic nového bych už nepřidal.“¹² Nejlépe svou stálost shrnuje, když ve stejné době Emilu Ludwigovi říká, že v Sebevraždě už je celý on

⁷ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 63

⁸ Kohák, E. *Domov a dálava. Kulturní totožnost a obecné lidství v českém myšlení*. Praha: Filosofia, 2010, s. 162. Sám Masaryk to výstižně vyjadřuje v Naší novější krizi, když říká, že nechce dělat taktiku pro anděly. Humanitní ideál je pro něj buď praktický nebo není ničím. Viz Masaryk, T. G. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 249

⁹ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 150

¹⁰ Zde píše například: „Protože moderní sebevraždnost je v poslední řadě způsobována vzrůstající beznábožností, může být zlo radikálně vyléčeno jenom tehdy, když bude odklizená nenábožnost a souvisící s ní polovičatost.“ Viz Masaryk, T. G. *Sebevražda*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2002, s. 180

¹¹ Toto dílo svým způsobem přímo navazuje na Sebevraždu. Své závěry ze Sebevraždy stvrzuje třeba ve větě: „Náboženství je podstatným obsahem duchovního života člověka, k žití je tak potřebné jako vzduch...“ viz Masaryk, T. G. *Moderní člověk a náboženství*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 36

¹² Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 63

i všecko jeho vědění.¹³ Celá tato linie má však své základy již v dětství, kdy si onu otázku samovolného ukončení života položil.¹⁴

1.1. Okolnosti Masarykova dětství

„Byl jednou jeden kočí a jedna kuchařka...“¹⁵ začíná Emil Ludwig své zromantizované vyprávění o Masarykovi v knižně vydaném rozhovoru *Duch a čin*. Tento kočí a tato kuchařka byli Masarykovi rodiče a postavení jejich profese v tehdejší společenské hierarchii vedlo k pro Masaryka významné skutečnosti. Museli se totiž během jeho dětství často stěhovat.¹⁶ Jak sám později vzpomíná, to v něm vyvolalo neklid, protože procestoval svět v malém, svůj rodný kraj, chtěl také nejspíš později procestovat svět i ve velkém.¹⁷ Nebýt onoho neklidu je možné, že by nebyl býval dosáhl toho, čeho dosáhl, třeba by jeho osudem bylo skončit ve své vesnici jako kovář či prostý vesnický učitel.

Prostředí a události jeho dětství v něm ovšem zanechaly mnohem více než pouhý neklid. Do jisté míry během svého dětství vyzoroval ty nejzákladnější problémy, které ho později pronásledovaly po celý život. I Masaryk byl produktem své doby a svého prostředí. Tato skutečnost se však nejlépe demonstruje na konkrétních vlivech, kterými v prvé řadě byli jeho rodiče a významné události jeho života.

1.1.1. Katolický cit matčin

Terezie rozená Kropáčková¹⁸, Hanačka rodem a Němka výchovou¹⁹, měla na Masaryka vliv rozsáhlý. Zasloužila se o to, aby se dostal na školu, spolu s manželem vtiskla Masarykovi hodnotu rodiny jako oázy míru a štěstí.²⁰ Masaryk její vliv určuje jako

¹³ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 59

¹⁴ Masaryk, T. G. *Moderní člověk a náboženství*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 13

¹⁵ Ludwig, E. *Duch a čin. Rozmluvy s Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2012, s. 15

¹⁶ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 13

¹⁷ Ludwig, E. *Duch a čin. Rozmluvy s Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2012, s. 77

¹⁸ Polák, s. *Masarykovi rodiče a antisemitský mýtus*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1995, s. 13

¹⁹ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 13

²⁰ Polák, s. *Masarykovi rodiče a antisemitský mýtus*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1995, s. 21

větší než otcův.²¹ Pro naše pochopení Masaryka myslitele je především potřeba určit její roli v Masarykově budoucím náboženském pohledu na svět. Pro Terezii byla víra samozřejmostí, a to v doslovném slova smyslu, neboť uznávala náboženství zjevené, nepodporovala v něm přemýšlení.²² Náboženství pro ni bylo citovou záležitostí, to se projevovalo i ve víře v různé mýty, jako například v antisemitistickou krevní pověru.²³ To se příliš neztotožňovalo s pozdějším Masarykovým smýšlením, neboť Masaryk o náboženství potřeboval přemýšlet, nestačil mu cit, i onu antisemitistickou povídačku překonal ve výsledku jen rozumem, nikoli citem²⁴. To však neznamená, že by pro něj vliv matky nebyl prospěšný, právě naopak. Její vliv se zapříčinil o to, aby o víře nejen přemýšlel, ale především ji prožíval, a skrze to pak celý život dával důraz na důležitost přesvědčení, díky čemuž neredukoval člověka, jak napsal Machovec, jen na vědění a rozumování²⁵, přeci jen: „i cit je fakt“.²⁶ I díky vlivu své matky se do konce svého života Masaryk, přes všechnu potřebu o věcech přemýšlet, spokojil s důvody, nikoliv důkazy pro náboženství. Tento náboženský základ, který si Masaryk bere ze svého dětského prostředí, pak filozof Jan Patočka vidí jako samotné jádro Masarykovy filozofické nedomyšlenosti.²⁷

Jeho katolický cit není dílem pouze jeho matky. Jako mladý působil v Čejkovicích jako ministrant kněze Františka Satoru, který byl pro mladého Masaryka velikým vzorem.²⁸ Milan Machovec uvádí, že na něm Masaryk pozoroval rozporuplnost katolicismu²⁹, s čímž se dá souhlasit, ale musí se vzít v potaz, že k takovýmto prožřením došel Masaryk až později, když dozrával a přemýšlel nad svým dětstvím.³⁰ Během dětství mu byl Satora vzorem a hrdinou, ovšem ani on ho nevedl ke kritičnosti, na Masarykovy otázky často odpovídal, že se jedná o tajemství.³¹ Sám Masaryk jeho vliv na svou životní cestu tlumí později ve stati „Intelligence a náboženství“, když říká, že není pravda, že by

²¹ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 13

²² Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 20

²³ Tamtéž, s. 19

²⁴ Tamtéž, s. 19

²⁵ Machovec, M. *Tomáš G. Masaryk*. Praha: Riopress, 2000, s. 35

²⁶ Masaryk, T. G. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 236

²⁷ Patočka, J. *Dvě studie o Masarykovi*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1977, s. 17-18

²⁸ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 18

²⁹ Machovec, M. *Tomáš G. Masaryk*. Praha: Riopress, 2000, s. 37

³⁰ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 18

³¹ Tamtéž, s. 20

ho přivedl na místa, na kterých je. Ovšem je potřeba pamatovat, že touto řečí Satoru hájí a určitý jeho vliv na svůj život uznává.³²

Díky probuzení náboženského citu jeho matkou a oblíbeným knězem se Masaryk v náboženské otázce i sám aktivně vzdělával četbou knih. V dětství se jednalo převážně o polemiky s protestanty, což mladého Masaryka vedlo až k fanatickému katolictví.³³ Masaryk dokonce přemírou katolického citu přiměl ženu kováře, u kterého pracoval, ke konverzi z protestanství na katolictví.³⁴ Taková událost musela na Masarykův vývoj nějaký vliv mít, neboť když už se někomu povede změnit cizí životní postoj, způsobí to v člověku hrdost, a i tato hrdost se ve výsledku stane důvodem k přesvědčení o správnosti onoho postoje. Navíc to vyvolává jistý strach před mýlkou. Přeci jen v případě, že by se v tomto Masaryk mýlil, tak by jeho zapříčiněním byl zmýlený i další člověk.

Z mládí si tedy Masaryk odnáší náboženskou otázku, která se stala jedním z jeho hlavních životních témat a která byla základem i jeho pozdějšího pojetí demokracie a humanity jako takové. Není to však jediný celoživotní problém, který se mu v mládí naskytl.

1.1.2. Otcovo nevolnictví a sociální otázka

Masarykův otec byl uherský Slovák Josef Masárik.³⁵ Jak již bylo řečeno, jednalo se o kočího, který musel často kvůli práci měnit bydliště, a rodina šla pokaždé s ním. Josef byl člověkem bez školního vzdělání, ale od přírody inteligentním³⁶, byl schopen od svého syna naučit psát³⁷. Je dost možné, že snad od něj má Masaryk i svůj smysl pro spravedlnost, neb i Josef si na spravedlnost potrpěl a v době, kdy nebylo neobvyklé u pánů krást, toto chování odmítal a dostával se do sporů s lidmi, o kterých věděl, že kradou.³⁸

³² Masaryk, T. G. *Z bojů o náboženství a texty z let 1904-1906*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 570

³³ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 31

³⁴ Tamtéž, s. 31

³⁵ Polák, s. *Masarykovi rodiče a antisemitský mýtus*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1995, s. 14, 58

³⁶ Tamtéž, s. 15

³⁷ Tamtéž, s. 23

³⁸ Tamtéž, s. 17

Masaryk však u otce nevyozoroval pouze spravodlnost. Hlavní roli Josef v myšlenkovém vývoji svého syna sehrál v negativnějším duchu, protože u něj Masaryk vyzozoroval své první sociální poznatky, když viděl, jak jsou panští úředníci na Josefa hrubí.³⁹ Josef tou dobou musel pro přemýšlení svého syna být objektem nejnázornějším, jelikož mu byl neustále na očích. Již zde se Masarykovi začal tvořit odpor vůči nadřazenosti, který později vyústil, spolu s vlivem matčina katolicismu, v ono okřídlené „věčné nemůže být věčnému lhostejné“⁴⁰ a „já pán – ty pán“.⁴¹ Masarykovi se přičilo, jak nucená práce vede k tomu, že se služebnictvu zhnusí práce jako taková. Ti pak doma naříkají a neradi pracují. Jeho vlastní otec byl v tomto příkladem. Přestože Josef začínal svoji kariéru jako zahradník, tak v momentě, kdy mu Masaryk kupuje domek, si otec na zahradnictví najme zaměstnance. Pro Masaryka to bylo výsledkem otcovy předchozí mechanické práce bez radosti a odpovědnosti pod místními pány.⁴²

Po matce zdědil otázku náboženskou, po otci společenskou, neboli otázku sociální. Jedná se o dvě témata, která si Masaryk zažil a vžil již v dětství, a to přímo od svých rodičů. Mimo tyto osoby nejbližší mu vzorem pro některé životní problémy stálo pár náhodných zvrátů v jeho dětství.

1.1.3. Sebevražda místního chlapce symptomem moderní krize

Jedním z nejdůležitějších momentů Masarykova dětství bylo, když ve věku sedmi let slyšel o sebevraždě jistého pro něj neznámého člověka. Přestože o celé události věděl jen z doslechu, bál se překročit práh branky do konírny, na které se onen „pacholek“ oběsil. Tato událost se mu stala kořenem jeho celoživotního problému.⁴³

Otázkou by mohlo být, do jaké míry tato konkrétní situace určila směr chlapcova uvažování a zda by si pro stejnou cestu později nezvolil jinou záminku, kdyby o tomto životním osudu neslyšel. Erazim Kohák v knize *Domov a dálava* poukazuje na důležitost Masarykova pojmání „vůle života k životu“ jako podstaty tíhnutí k dobru a dává jí roli

³⁹ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 14

⁴⁰ Ludwig, E. *Duch a čin. Rozmluvy s Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2012, s. 55

⁴¹ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 208

⁴² Ludwig, E. *Duch a čin. Rozmluvy s Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2012, s. 77

⁴³ Tamtéž, s. 59

základu všeho dalšího.⁴⁴ Z tohoto pohledu by problematika sebevraždy musela být Masarykovi naprosto nevyhnutelná, neboť se jedná o potlačení oné základní vůle. Nevyhnutelnost problému dává ještě větší smysl, když se vezme v potaz, že většina lidí o sebevraždě slyšela, ale jen hrstka se jí následně tak životně zabývala. Na druhou stranu stejně tak mu tato zkušenost mohla být rozcestím, které určilo jeho budoucí dráhu uvažování. Situace mohla v Masarykovi zanechat hluboký citový odpor, na kterém stavěl celou svou následující teoretickou konstrukci sebevraždy jako symptomu krize, aby dokázal tento odpor pro sebe rozřešit a cit utišit. Masaryk sám doznává, že zkušenost se sebevraždou v něm probudila naivní, vesnický, cit, který se v úsudek formuloval až později, když se mu do rukou dostala jistá knížka, ve které narazil na příběhy o předčasně pochovaných mniších.⁴⁵ Jednalo by se tedy o vysvětlení v duchu Masarykovy teze, že i cit určuje rozumu cestu.⁴⁶ Ať už ona situace byla základem Masarykova uvažování, nebo ho jen dříve seznámila s nevyhnutelným problémem jeho života, faktem zůstává, že právě zde se nachází první doložená zkušenost s tímto jeho celoživotním tématem.

Za zmínku tu stojí i ona kniha s příběhy o mniších. Masaryka v ní zaujaly dvě navzájem kontrastní historky, obě však s motivem nepřírozenosti sebevraždy. V první historce bojuje mnich zavřený v kryptě celou svou bytostí o život, olizuje vlhké stěny, jí hmyz padající průduchem, a po rocích boje o přežití je zachráněn. Ve druhém případě se mnich připravil o život, avšak napsal před smrtí modlitbu k Bohu za odpuštění své slabosti.⁴⁷ Z obou příběhů si Masaryk vzal příklad hodnoty života. Z prvního na něj působí inspirativní boj o přežití za každou cenu, z druhého mu byla důležitá ona část o odpuštění za slabost. Tyto dva poznatky společně vedly k formulování úsudku o významnosti lidského života.

Na historkách o mniších se dá pozorovat i konfrontace vyvolaného citu s Masarykovou potřebou vše podrobit kritice a rozumu. Již v této dětské době projevil rozumem pochyby, zda je první příběh pravdivý vzhledem k tomu, že v zimě by hmyz

⁴⁴ Kohák, E. *Domov a dálava. Kulturní totožnost a obecné lidství v českém myšlení*. Praha: Filosofia, 2010, s. 168-169

⁴⁵ Masaryk, T. G. *Moderní člověk a náboženství*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 13

⁴⁶ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 98

⁴⁷ Masaryk, T. G. *Moderní člověk a náboženství*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 13-14

do krypty nepadal. Ale i přes podstatné pochyby o pravdivosti se Masaryk nezbavil ohromné citové stopy, kterou kniha spolu s událostí u konírny zanechala. Otázka samovolné smrti ho od té doby neopustila.⁴⁸ Sebevražda stala se mu nemocí, příznakem krize, celé moderní společnosti.⁴⁹

1.1.4. Tolerance v nahlédnutí vroucné modlitby židovského dítěte

Důležitým momentem jeho dětství byla i konfrontace s židovským světem. Od matky Masaryk přejal různé druhy antisemitismu včetně mýtu o krevní pověře, neboli o židovské potřebě krve křesťanů. Po velkou část dětství se Masaryk židů bál, nechtěl si s nimi hrát, přestože ho vyhledávali, protože uměl německy.

Tuto skutečnost zvrátila až Masarykova zkušenost s židovským dítětem, které opustilo ostatní hrající si děti, aby se šlo modlit. Masaryk šel za ním, aby zjistil, proč odchází, a našel ho u stěny uprostřed modlitby. Tato příhoda ukazovala židy úplně v jiném světle, protože mezitímco ostatní si hráli, chlapec se vroucně modlil. Od té doby židům Masaryk nechtěl křivdit a hodlal dávat pozor, aby tak nečinil. Svůj vžitý antisemitismus však nepřekonal citem, tím možná nikdy, překonal ho rozumem.⁵⁰

I zde můžeme vidět rozpor mezi citovou a rozumovou složkou, stejně jako u příběhů s mnichy. Masaryk ví, že antisemitismus je špatný, ale už je v něm vžitý, tak musí cit korigovat rozumem, již zde je jistá předzvěst jeho budoucího chápání člověka jako kombinace citu s vůlí a rozumu. Celá skutečnost tohoto prožitku napomohla i budoucímu Masarykovu pojetí tolerance. Pochopit druhého člověka a vcítit se do něj bylo důležité jak tehdy v dětství, tak v dospělosti. Byl to koneckonců základ i jeho otázky humanitní a přístupu náboženského.⁵¹

⁴⁸ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 20-21

⁴⁹ Masaryk, T. G. *Moderní člověk a nábožentví*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 14

⁵⁰ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 19

⁵¹ Tamtéž, s. 183

1.2.Zmínka o pozdějších vlivech

Vlivů dalších by se dalo uvést mnoho. Jednalo by se však již spíše o dílčí momenty, nedosahujících takové důležitosti, protože by šlo především o různé zdroje myšlenek, které byly Masarykovi pouhým prostředkem k řešení oněch velkých životních problémů. Po názorové stránce by za zmínku stála jeho žena Charlotta⁵², konkrétní učitelé jako Franz Brentano, Theodor Gomperz a Robert Zimmerman⁵³ či akademické vzory Platon⁵⁴, David Hume a Auguste Comte.⁵⁵ Od takových názorových vlivů se ovšem v případě nesouhlasu Masaryk dokázal vždy dalekosáhle emancipovat, jak říká Jan Patočka⁵⁶ a jak je vidět i na jeho rozchodu s Brentanem⁵⁷ či na odmítnutí Comtova filozofického pozitivismu.⁵⁸ Oproti tomu zmíněné v dětství zažité otázky viditelně zůstaly osou Masarykova uvažování až do konce jeho dní.

⁵² Masaryk, T. G. *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Masarykův ústav AV, 2005, s. 270

⁵³ Opat, J. *Filozof a politik T.G. Masaryk: 1882-1893: (příspěvek k životopisu)*. Praha: Melantrich, 1990, s. 31

⁵⁴ Svoboda, J. *Masarykův realismus a filosofie pozitivismu*. Praha: Filosofia, 2017, s. 83-84

⁵⁵ Masaryk, T. G. *Moderní člověk a náboženství*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000.

⁵⁶ Patočka, J. *Dvě studie o Masarykovi*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1977, s. 17

⁵⁷ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 63

⁵⁸ Ludwig, E. *Duch a čin. Rozmluvy s Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2012, s. 79

2. Člověk

Sám Masaryk říkal, že pro pochopení moderního člověka se nejdřív musí upřesnit, co je vlastně člověk⁵⁹, a proto je třeba se podívat, co si pod tímto pojmem představoval.

Pro Masarykovo pojetí je typickým rysem jeho tendence k rovnocenné pospolitosti vlastností. Tam, kde někteří vyzvedávají jeden rys osoby jako naprosto určující, tam Masaryk káže člověka jako syntézu všeho. Například v dobové otázce, vycházející z Kanta a Huma⁶⁰, o podstatě jednání, kde někteří dávali lidský osud do rukou rozumu a druzí zase rozum v rozhodování přehlíželi na úkor citu, Masaryk hlásal člověka jako spojení obou těchto rysů.⁶¹ Stejně tak kde mnohým člověk byl jen tělem a jiným zase pouze duší s tělem jako něčím nedůležitým, tak tam Masaryk hlásá v platónském duchu důležitost obojího⁶², obzvlášť svým důsledným odmítáním askeze, protože i tělo je důležité, a není správné ho zanedbávat či přímo mrzačit.⁶³ I co do vzdělání lpěl na ucelené jednotě oproti, v jeho dobách běžnému, rozumově zaměřenému vzdělávání. Opakovaně volal po vzdělávání, které by zahrnovalo výuku mravní a náboženskou, kterou moderní člověk dle něj postrádal.⁶⁴ V podobných úvahách se mnohdy vyskytuje překážka v chápání Masarykovy filozofie, neboť ne vždy specifikuje poměr a přesné role proměnných těchto syntéz lidských vlastností. Tak se v knize *Základové konkrétné logiky* spokojuje s výrokem, že k přirozenosti člověka patří spojení všech prvků: praktičnosti a teoretičnosti, mravnosti a náboženskosti, i uměleckosti; ale co do poměru určuje pouze, že dává-li se nějaké přednost, tak to je vlivem nálady a ne psychologického pozorování.⁶⁵ Jak si však může být tolik prvků dokonale rovno?

K osvětlení tohoto problému je nápomocná teze Milana Machovce, který tvrdí, že Masaryk byl více kritik než systematick.⁶⁶ Tudíž pro něj bylo přirozenější poukázat na to, co člověku chybí než podat vysvětlení, kolik mu toho chybí a v jakém vztahu má být ona chybějící vlastnost k ostatním vlastnostem. Dle Machovce Masarykovi šlo

⁵⁹ Masaryk, T. G. *Moderní člověk a náboženství*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 9

⁶⁰ Tamtéž, s. 27, 39-60

⁶¹ Masaryk, T. G. *Základové konkrétné logiky*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2001.

⁶² Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 157

⁶³ Tamtéž, s. 189

⁶⁴ Masaryk, T. G. *Sebevražda*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2002, s. 139

⁶⁵ Masaryk, T. G. *Základové konkrétné logiky*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2001, s. 21-22

⁶⁶ Machovec, M. *Tomáš G. Masaryk*. Praha: Riopress, 2000, s. 75

především o vnitřní harmonii a osobní přesvědčení člověka.⁶⁷ Konkrétněji pak o lidskou existenci jako takovou, což dle Machovce byla tak velká část Masarykovy filozofie, až ho nazývá předchůdcem existencialismu⁶⁸, s čímž na základě Masarykova objektivistického a sociologického přístupu vážně polemizoval Patočka.⁶⁹ Patočka má rozhodně pravdu v tom, že Masaryka by nebylo jednoduché zařadit do existencialismu, ale dá se souhlasit i s Kohákem, že přestože to není přesné, tak úplně neopodstatněné také ne.⁷⁰ Machovcovi se musí naproti tomu dát za pravdu mj. v tom, co se týká oprávněně zdůrazněného Masarykova zaměření na lidské přesvědčení a autenticitu. Dobře je to vidět na jeho odporu vůči indiferentismu, například: „Kde je živý zájem a účast, nemůže být místa pro indiferenci.“⁷¹

Masarykovi ovšem nešlo o člověka samotného, přestože dbal na lidský individualismus. Velice se zaměřoval i na roli člověka ve společnosti⁷² a roli samotných společností, především národů, v rámci člověčenstva jako celku.⁷³ Ideálním postupem tedy bude rozebrat Masarykovo pojetí člověka postupně od individua až po největší lidská seskupení.

2.1. Cit a rozum

Jedna ze základních otázek podstaty člověka je, čím je veden ve svém jednání. Nejčastěji uváděná dichotomie v této oblasti bývá rozdělení na rozum a cit. I sám Masaryk uvažuje v těchto termínech a jedním z nejlepších zdrojů pro pochopení jeho pohledu na tuto otázku je kniha *Základové konkrétné logiky*, která se sice zabývá převážně rozdělením věd, ale stejně jako většina jeho děl se dotýká vícero témat. Úvod díla věnoval právě pochopení podstaty člověka z pohledu jeho jednání a uvažování.

⁶⁷ Machovec, M. *Tomáš G. Masaryk*. Praha: Riopress, 2000, s. 77

⁶⁸ Tamtéž, s. 79

⁶⁹ Patočka, J. *Dvě studie o Masarykovi*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1977, s. 92

⁷⁰ Kohák, E. *Domov a dálava. Kulturní totožnost a obecné lidství v českém myšlení*. Praha: Filosofia, 2010, s. 172-173

⁷¹ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 183

⁷² Masaryk, T. G. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1968, s. 33

⁷³ Tamtéž, s. 72

Co se týče zmíněné dichotomie rozumu a citu, vyjadřuje se kriticky k pojetí, že by sama podstata člověka měla být v rozumu. Dle Masaryka člověk není bytost rozumová, nýbrž rozumná.⁷⁴ To však neznamená, že by rozum přicházel o svoji roli a poddával se plně citu. Masaryk uznává, že i rozum vede k činnosti, ačkoli ne tak často.⁷⁵ To, jak může rozum naše chování určovat vesměs nezávisle na citu, se dá ukázat na již zmíněném Masarykově doznání, že antisemitismus vstípený v dětství matkou možná nikdy nepřekonal citem, ale překonal ho rozumem. A přesto, že citem ho nikdy nepřekonal, tak můžeme pozorovat, jak káže⁷⁶ a praktikuje⁷⁷ toleranci. Ve výsledku byla pro Masarykova člověka zásadní syntéza obojího, jelikož jakékoliv rozhodnutí má být oprávněné a odůvodněné, k čemuž je potřeba i rozum.⁷⁸ Nestačí jen chtít, je třeba i vědět co a proč, což bez rozumu nelze ani konstatovat, jak sám říká v práci *Naše nynější krize*.⁷⁹ Cit člověka žene, ale rozum vyhodnocuje, který cit ho má hnát, a vyzozorovává pro něj cíl; pro Masaryka není cit ani argumentem, chybí-li rozum.⁸⁰ Rozum je však slabý, rozhodně slabší než různé city, které nás řídí víc, ale právě tím spíše je nutné starat se o tento oslabený rozum, abychom z něj získali co nejvíce.⁸¹ Tato péče vede až k vědě, neboť ta dává rozumu metodu a logiku, čímž mu dává i moc. Takové starání se o rozum a jeho využívání je velmi důležité, protože bez něj podléháme lidské přirozenosti nepřesného myšlení.⁸²

Rozum a cit působí i v otázce mravní, a to jako zdroje, z kterých se dá mravnost vyvodit. Masaryk se sám hlásí k lidem, kteří považují za základ cit, ale nevymezuje se pevně proti rozumu. I zde žádá, aby cit a rozum pracovaly společně. Citů je však mnoho, a proto je třeba soulad s rozumem, ve smyslu již zmíněného výběru správných

⁷⁴ Masaryk, T. G. *Základové konkrétné logiky*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2001, s. 22

⁷⁵ Tamtéž, s. 24

⁷⁶ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 183

⁷⁷ Zde nám může být příkladem třeba Hilsneriáda. Masaryk v tomto procesu bránil židovství, nikoliv Hilsnera konkrétně, jak se mnohdy předpokládá. Do procesu vstoupil i přes svůj již dříve zmíněný antisemitistický cit, protože věřil, že by se takto nemělo ani o cizím náboženství lhát. Ludwig, E. *Duch a čin. Rozmluvy s Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2012, s. 65

⁷⁸ Svoboda, J. *Masarykův realismus a filosofie pozitivismu*. Praha: Filosofia, 2017, s. 98

⁷⁹ Masaryk, T. G. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 236

⁸⁰ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 145

⁸¹ Masaryk, T. G. *Základové konkrétné logiky*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2001, s. 23-24

⁸² Tamtéž 24-25

citů skrze stvrzení rozumu.⁸³ Opět tu tedy máme nutnost souladu citu a rozumu. Přístup zůstává stejný, mění se jen otázka a téma.

2.2.Potřeba uceleného vzdělávání a vnitřní harmonie

Potřeba ucelenosti rozumu a citu není jedinou potřebou vnitřní lidské harmonie. Jak jsme již řekli v úvodu kapitoly, Masaryk dbá na to, aby i vzdělání a lidský rozvoj byly všeobecné. I přesto jakou důležitost dává rozumu a jeho rozvoji pro správné myšlení, vyčítá své době, že vzdělávání je moc zaměřené právě na rozvíjení rozumu. Pro Masaryka bylo důležité, aby byly třibeny i mravy a duše jako celek.⁸⁴

Masarykovy názory na odborné vzdělání se nejlépe znázorní na jeho vzkazu přímo studentům, konkrétně vysokoškolským. Těm věnoval závěr Naší nynější krize, kde jim jasně říká, na co se mají zaměřit. Hlavní je dle Masaryka, aby se vzděláním připravovali na život⁸⁵; důslednost tohoto požadavku můžeme pozorovat o pár stránek dále, kde apeluje na studenty, aby se nejprve věnovali studiu a s ním plnohodnotné přípravě na svoji profesi a až poté působili politicky⁸⁶; neboli nejdřív studovat a stát se znalým ve svém oboru, a až následně svůj čas zaměřovat jinam. Ale životem není jen profese, proto Masaryk žádal studenty, ať se věnují i jiným než svým oborům, aby získali rozhled a snažili se vzdělávat všeobecně.⁸⁷

2.2.1. Jazyky

Masaryk pro rozšíření obzorů žádá konkrétně studium jazyků, protože v tehdejší českém prostředí nebylo možné se všeobecně vzdělat bez přístupu k cizojazyčné literatuře.⁸⁸ Němčina byla samozřejmostí, ale doporučoval přidat i další světový jazyk jako angličtinu, francouzštinu nebo ruštinu.⁸⁹ Zde stojí za zmínku, že Masaryk

⁸³ Masaryk, T. G. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1968, s. 56-57

⁸⁴ Masaryk, T. G. *Sebevražda*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2002, s. 139

⁸⁵ Masaryk, T. G. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 289

⁸⁶ Tamtéž, s. 298-299

⁸⁷ Tamtéž, s. 289

⁸⁸ Tamtéž, s. 290

⁸⁹ Tamtéž, s. 291-292

od budoucnosti požadoval, aby se Čech učit německy nemusel, a to díky doplnění české knihovny o překlady a samostatnou českou literaturu. Za jeho doby tento požadavek nebyl ještě možný, ale dnes by Masaryk musel chválit, o kolik se navýšilo množství české literatury a překladů, i když pro některá díla se i dnes stále vyplatí ovládat cizí jazyk, a obzvláště s nástupem internetu se tato propast opět objevuje. Jelikož cizojazyčný „world wide web“ je znatelně mnohem bohatší než ten náš, tak se i nám do jisté míry naskytuje možnost zažít Masarykův boj o rozšíření našeho národního světa informací.

2.2.2. Historie

Mimo studia jazyků po studentech Masaryk požaduje, aby se věnovali i dějinám, protože dějiny náš národ vzkřísily.⁹⁰ Tento požadavek je třeba chápat v kontextu Masarykovy doby, kdy český národ byl pod nadvládou Rakouska a s ním i Němců, musel tedy bojovat o svoje udržení. Konec konců nepronáší to tak dlouho poté, co byl náš národ obrozen, a tudíž boj o jeho udržení byl stále aktuální.⁹¹ Z tohoto důvodu pak Masaryk historii uvádí jako vydatnou přípravu pro politickou činnost v návaznosti na dřívější boje za národ.⁹²

2.2.3. Filozofie

Skoro až poznámkou na okraj je v oné kapitole, příhodně nazvané „o úkolech českého studentstva“, zmíněna nutnost studovat filozofii. Znat filozofii je nutné proto, aby člověk mohl zhodnotit zásadní ideje své doby a především proto, aby si sám mohl vytvořit zdůvodněné životní přesvědčení.⁹³ Dalo by se spekulovat o tom, proč tuto důležitou oblast vzdělávání zmiňuje tak krátce. Vysvětlením by mohlo být to, že jednak tímto krátkým odstavcem řekl vše nutné, jednak o samotné důležitosti filozofie⁹⁴, a zejména z ní vycházejícího osobního přesvědčení, velmi obsírně mluví již dříve v jiných

⁹⁰ Masaryk, T. G. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 293

⁹¹ Kohák, E. *Domov a dálava. Kulturní totožnost a obecné lidství v českém myšlení*. Praha: Filosofia, 2010.

⁹² Masaryk, T. G. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 293

⁹³ Tamtéž, s. 289

⁹⁴ Masaryk, T. G. *Základové konkrétné logiky*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2001, s. 156-162

dílech. Ale i přímo v této stati prohlašuje například to, že svými budeme jen, „když se postavíme na tvrdou půdu svého přesvědčení a když budeme žít a jednat tím svým přesvědčením“.⁹⁵

2.2.4. Utvoření osobního přesvědčení

Osobní přesvědčení je pro Masarykovo myšlení velmi důležité, Machovec dokonce považoval toto zaměření se na vnitřní harmonii osobnosti s totalitou rozumově-morálně-citovou za samotné jádro Masarykovy filozofie.⁹⁶ Takové zúžení Masarykova myšlení by bylo trochu krátkozraké, ale je třeba uznat, že se jedná o nutný kus jeho pohledu na svět. Masarykovi byla absence přesvědčení až životním problémem; to právě jí dával za vinu moderní duševní choroby a sebevraždy, jelikož indiferentismus dle něj vede k opovrhování jakoukoliv vyšší životní snahou a k lehkovážnému, až nemravnému, životu bez opor, které by mu dodávaly smysl.⁹⁷ Proto mu šlo o to, aby každý člověk měl své opravdové přesvědčení a uznával zároveň právo druhých na jejich vlastní, jak říká, když se v Hovorech dovolává Palackého.⁹⁸ Krásným příkladem tohoto Masarykova požadavku po opravdovém přesvědčení je jeho odmítání zlaté střední cesty v politice, a to právě na základě toho, že se pak neuskutečňuje vlastní idea ani jednoho z účastníků.⁹⁹ To však neznamená netolerování názorů druhých, před čímž varuje na Husově příkladu, jehož smrt a její následky uvádí ve stati Jan Hus jako výstrahu před nepřijímáním náboženské svobody a svobody přesvědčení.¹⁰⁰ Onen požadavek si odnáší již z mládí, projevil se třeba v slavné příhodě, když vzal na svého gymnaziálního ředitele kleště na uhlí¹⁰¹, a řekl mu, že kdo jedná proti svému přesvědčení, je padouch.¹⁰²

⁹⁵ Masaryk, T. G. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 235

⁹⁶ Machovec, M. *Tomáš G. Masaryk*. Praha: Riopress, 2000, s. 77

⁹⁷ Masaryk, T. G. *Sebevražda*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2002, s. 140-141

⁹⁸ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 176-177

⁹⁹ Masaryk, T. G. *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Masarykův ústav AV, 2005, s. 269

¹⁰⁰ Masaryk, T. G. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 357

¹⁰¹ Ludwig, E. *Duch a čin. Rozmluvy s Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2012, s. 76

¹⁰² Machovec, M. *Tomáš G. Masaryk*. Praha: Riopress, 2000, s. 39

2.2.5. Čistota součástí ucelené lidské existence

Mimo již zmíněné nutnosti všeobecného vzdělání je pro Masaryka důležitý ještě jeden aspekt lidské existence, který je často opomíjený. Jedná se o důraz na tělesnou čistotu, a to především čistotu pohlavní.¹⁰³ Masaryk jde dokonce až tak daleko, že dle něj všechno úsilí mladší inteligence bude k ničemu, když nebudou lpět na čistotě těla i ducha¹⁰⁴, ba dokonce: „není humanity bez čistoty“.¹⁰⁵ Je velice možné, že v tomto směru mu byla zdrojem přesvědčení jeho puritánsky smýšlející žena Charlotta, jejíž prostota mravů mu imponovala¹⁰⁶, ale stejně tak to mohlo být v Masarykovi zakořeněno už dříve, jak by poukazovala jeho všeobecná averze k nečistotě, ať už v ostychu ke zvířatům¹⁰⁷ nebo odporu ke špíně obecně, jak se ukázalo při setkání s Tolstým, kterému špínu vyčítal cituje české rčení: „Čistota půl zdraví.“¹⁰⁸ Ať už došel k tomuto názoru díky své ženě, nebo vycházel z nějakého svého dlouhodobého citového odporu vůči nečistotě všeho druhu, stojí za povšimnutí, že sám Masaryk v posledních letech života od svého apelu na pohlavní čistotu do určité míry upustil. Tato skutečnost je vidět například v Hovorech, kde varuje před brzkou pohlavní aktivitou¹⁰⁹, ale dává si velice záležet na tom, aby v kontextu pohlavní čistoty opakovaně mluvil pouze o mládí¹¹⁰, a tak v této knize nenacházíme valnější odsouzení pohlavní nečistoty obecně, což je pozoruhodný kontrast oproti Masarykovi, který si troufl rázně vyčítat pohlavní nemravnosti i Goethovi.¹¹¹ Potenciální vysvětlení můžeme hledat například i v tom, že v době tvoření Hovorů si Masaryk našel milenkou, s kterou neměl problémy mít pohlavní styk¹¹² a to i bez sňatku, proti čemuž kdysi vystupoval.¹¹³

¹⁰³ Masaryk, T. G. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 230

¹⁰⁴ Masaryk, T. G. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 233

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 238

¹⁰⁶ Herben, J. *Masarykův rodinný život*. Praha: Fr. Borový, 1948, s. 12

¹⁰⁷ Čapek, K. a Halík, M. *Čtení o T. G. Masarykovi*. Praha: Melantrich, 1969, s. 43

¹⁰⁸ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 74

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 41

¹¹⁰ Tamtéž, s. 65, 40, 41

¹¹¹ Masaryk, T. G. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 233

¹¹² ZÍDEK, Petr. Masarykova tajná láska Oldra. „A tam jsme ulehli na posteli...“. In: *Lidovky.cz* [online]. 8.9.2017 [cit. 3.4.2021]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/lide/masarykova-tajna-laska-a-tam-jsme-ulehli-na-posteli.A170907_134704_lide_sij

¹¹³ Masaryk, T. G. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 230

2.3. Rovnost aneb člověk je každý

Je třeba zdůraznit, že na rozdíl od mnohých myslitelů chápal pod pojmem člověk opravdu každého. Za jeden ze zásadních problémů své doby považoval Masaryk to, že když se hovořilo o potřebě lidí vzdělávat, tak se často předpokládalo, že se doopravdy myslí jen vzdělání chlapců a ženy mají zůstat doma.¹¹⁴ Proti takovému vynechávání a až degradování žen důrazně protestoval, protože pro něj nebyly podřadné mužům, a bylo proto správné je podpořit v realizování jejich potenciálu. Žena nebyla horší než muž, ale ani nebyla lepší, vše záleželo na tom, jaký je každý konkrétní jedinec.¹¹⁵ Toto své přesvědčení prokázal i tím, že se nebál veřejně prohlásit, že jeho žena Charlotta měla lepší hlavu než on¹¹⁶, což mu na ní i velice imponovalo.¹¹⁷ Ale nešlo jen o slova a teorii, i v praktickém jednání byla vidět jeho bytostná víra v rovnocennost obou pohlaví. Příkladem budiž jeho apel na spravedlivé dělení péče o domácnost, ve které žena nesmí být domácí otrok¹¹⁸, a tak Masaryk doma naprosto běžně vařil dětem kašičku, krmil a přebaloval je.¹¹⁹ Rovnost žen a jejich důležitost pro společnost asi nejlépe vyjadřuje krátkým citátem, kterým shrnuje celý svůj článek *Moderní názor na ženu*: „Moderní česká žena znamená našemu malému národu zdvojení našich sil.“¹²⁰ Všimněme si toho faktu, že se jedná o zdvojení, nejde o třeba 50% nárůst, přestože takto mohlo uvažovat spousta myslitelů jeho doby. Žena je dle Masaryka rovnocenná muži, a pokud všechny ženy budou aktivní, tak se národní síla zvětší stejně tak, jako by se pouze zdvojnásobili čeští muži. Bylo tedy pro společnost žádoucí, aby žena byla emancipovaná, jedná se o Masarykův čistě praktický požadavek, ale zároveň to vychází z jeho vlastního morálního požadavku: i žena je plnohodnotný člověk a má právo se rozvíjet.

Nejde však pouze o rovnocennost žen. Masaryk se vyjadřoval negativně i o jiných tendencích společnosti opomíjet jisté skupiny, a to hlavně dělnickou třídu. Dle něj je třeba

¹¹⁴ Masaryk, T. G. *Z bojů o náboženství a texty z let 1904-1906*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 264

¹¹⁵ Masaryk, T. G. *Z bojů o náboženství a texty z let 1904-1906*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 263-264

¹¹⁶ Ludwig, E. *Duch a čin. Rozmluvy s Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2012, s. 78

¹¹⁷ Herben, J. *Masarykův rodinný život*. Praha: Fr. Borový, 1948, s. 12

¹¹⁸ Masaryk, T. G. *Z bojů o náboženství a texty z let 1904-1906*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 264

¹¹⁹ Herben, J. *Masarykův rodinný život*. Praha: Fr. Borový, 1948, s. 65

¹²⁰ Masaryk, T. G. *Z bojů o náboženství a texty z let 1904-1906*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 267

vzdělávat i dělníky a nevynechávat je ze společenského života.¹²¹ Jeho zaměření na přijetí chudších vrstev do národního života je naprosto přirozené, když se vezme v potaz, že Masaryk sám pochází z chudých poměrů a prošel si v mládí dělnickými pracemi jako např. kovařinou, na což byl hrdý zdůrazniv třeba, jak si Tolstoj všiml jeho původu skrze jeho dělnické ruce.¹²² Masarykovi jednoduše šlo o to, aby každý Čech bez rozdílu třídy či pohlaví měl možnost se rozvíjet a pracovat pro celou společnost.¹²³

2.4. Individualita a společnost

Jak již bylo řečeno, Masarykovi jde o každého jednoho člověka a v tomto duchu přemýšlí i o společnosti. Masaryk je v nejvlastnější podstatě v první řadě individualista, a to dokonce až za hrob, neboť je mu nepříjemná panteistická představa, že by po smrti splynul s Bohem a přišel o svoji jedinečnost.¹²⁴ Ani na společnost nedokáže nahlížet jako na něco, oproti čemu je individuum ničím, a co by samo o sobě mělo existenci. V tomto bodě polemizuje s tehdy vlivným marxismem, který zdůrazňuje roli mas jako reprezentaci celého člověčenstva, a proti kterým je individuum ničím.¹²⁵ Masaryk se jich ptá na zcela zásadní otázku, a sice jestli má ona masa cenu, když jednotliví lidé, z kterých se skládá, ji nemají.¹²⁶ V Hovorech zase uvádí, že pro organizaci společnosti je potřeba nadaných jedinců a schopných vůdců.¹²⁷ Jednoduše mu vždy šlo o konkrétní a plně rozvinutou specifickou každého jedince, ale jelikož tuto individualitu má každý jedinec a tato individua žijí s ostatními individui, tak vzniká společnost právě jako nevyhnutelné seskupení těchto jedinců.¹²⁸ Naše společenské instituce jsme ve výsledku zase jen my, jak to shrnuje v článku „Sebevražda mládeže“, když mluví o nutnosti reformy školství.¹²⁹ Tudíž všechny společenské útvary od manželství, které také nazývá „sloučením samostatných individuí“¹³⁰, až po národ a celé člověčenstvo jsou seskupením

¹²¹ Masaryk, T. G. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 184

¹²² Ludwig, E. *Duch a čin. Rozmluvy s Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2012, s. 75

¹²³ Masaryk, T. G. *Z bojů o náboženství a texty z let 1904-1906*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 263

¹²⁴ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 157

¹²⁵ Masaryk, T. G. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1968, s. 16

¹²⁶ Tamtéž, s. 17

¹²⁷ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 208-209

¹²⁸ Masaryk, T. G. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1968, s. 33

¹²⁹ Masaryk, T. G. *Z bojů o náboženství a texty z let 1904-1906*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 30

¹³⁰ Tamtéž, s. 265

jednotlivých lidí, které spolu tvoří celek¹³¹, tudíž tito lidé dávají útvarům celou jejich existenci.

Proto také hlásá rovnost všech i nižším vrstvám jako bylo dělnictvo, protože všichni jsou bratři stejné země, jak říká v České otázce.¹³² Jinde však neopomíjí dodat, že rovnost není totožnost¹³³, což je i důvod, proč nesmíme opomíjet individualitu. Každému člověku má být zajištěna možnost, že bude moci naplnit svůj potenciál, a díky tomu pomoci celé společnosti. Je nutno zdůraznit tuto pomoc celku, protože pro Masaryka bylo velice důležité, aby každý člověk pracoval pro svůj národ¹³⁴, pro celé lidstvo, ale i pro všechny naše nejbližší.¹³⁵ I proto odsuzoval nevolnictví, na kterém mu vadilo to, jak člověku znechucuje práci, jak sám pozoroval v dětství na svém otci.¹³⁶ Masaryk proto důrazně odmítá krajní individualismus s tím, že člověk pak pracuje jen pro sebe, nic jiného mu není měřítkem, sám se cítí bohem. Ale to je mylná domněnka, neboť kolem takového člověka je další spousta lidí, kteří jsou rovni tomuto člověku¹³⁷, nebo slovy Masaryka: „Jsem velmi rozhodný individualista, ale vím, že nejsem sám.“¹³⁸

2.5. Národ a lidstvo

Stejně tak jako se národ skládá z jednotlivých lidí, tak celé lidstvo se skládá z národů.¹³⁹ Nikoliv jen ve smyslu, že národy jsou součástí lidstva, ale v tom smyslu, že národy jsou samotné lidstvo, stejně jako lidé nejsou součástí společnosti, oni jsou společností. Odmítal při tom však kosmopolitismus ve smyslu odnárodnění, protože se naše identita nemůže postavit pouze na světovosti. Pro naši existenci je třeba pevný

¹³¹ Masaryk, T. G. *Z bojů o náboženství a texty z let 1904-1906*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 266

¹³² Masaryk, T. G. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 157

¹³³ Masaryk, T. G. *Z bojů o náboženství a texty z let 1904-1906*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 263

¹³⁴ Masaryk, T. G. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 159

¹³⁵ Masaryk, T. G. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1968, s. 58-59

¹³⁶ Ludwig, E. *Duch a čin. Rozmluvy s Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2012, s. 77

¹³⁷ Masaryk, T. G. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1968, s. 33

¹³⁸ Masaryk, T. G. *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Masarykův ústav AV, 2005, s. 270

¹³⁹ Masaryk, T. G. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1968, s. 72-73

bod a těmi jsou rodina pro národ a národ pak pro celé lidstvo.¹⁴⁰ Ale zároveň se vyjadřoval i pro světovost, neboť jednotlivé národy nejsou na světě samy.¹⁴¹

Masarykovo pojetí vztahu národů a celého lidstva bylo velmi podobné Herderovi, jehož pohled i podává v České otázce.¹⁴² Ve vztahu ke světu je potřeba účastnit se spolupráce mezi národy, která směřuje k čistému člověčenství, organizaci všeho lidstva, ale v této světovosti musíme také zachovat to, co je naše.¹⁴³ Této spolupráci se nevyhneme, stejně tak jako se lidé ve společnosti navzájem ovlivňují a žádný člověk nežije izolovaně, tak i všechny národy na sebe působí a vyvíjejí se spolu, což Masaryk přirovnává ke kotli, ve kterém se celé člověčenstvo vaří.¹⁴⁴ Z toho také plyne, že každý národ má jistou roli, a proto i Masaryk, jako mnozí jiní, hledal smysl naší národní existence. Tento smysl našel v odkazu Českých bratří a jejich humanitní ideje.¹⁴⁵

2.6. Ideál humanitní

Smyslem české národní existence je tedy ideál humanitní, ale je třeba si určit, co to přesně znamená. Ideál humanitní lze totiž chápat více způsoby. Masaryk například český humanismus odlišoval od toho francouzského, a to na základě jiného pojetí „bratrství“ u nás za reformace a ve Francii za francouzské revoluce. Francouzské bratrství vychází z negace náboženského citu a vycházelo z polického úsilí, mezitímco české bratrství vychází přímo z onoho náboženského, křesťanského citu a také ideje.¹⁴⁶ A proto i samotná Masarykova humanita má výrazně náboženské základy.

Tyto základy nemusíme ani nijak obtížně stopovat, sám Masaryk se k nim doznává. Jednak jasně prohlašuje, že vychází z reformačního úsilí husitského, vždyť

¹⁴⁰ Masaryk, T. G. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 303

¹⁴¹ Tamtéž, s. 207-208

¹⁴² Masaryk, T. G. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 23-24

¹⁴³ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 201-202

¹⁴⁴ Svoboda, J. *Masarykův realismus a filosofie pozitivismu*. Praha: Filosofía, 2017, s. 96

¹⁴⁵ Masaryk, T. G. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 344

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 316

samotný pojem humanita je pro něj synonymem pro ono reformační bratrství¹⁴⁷, jednak se při psaní o humanitě přímo citacemi opíral o Ježíšovo učení a zdůrazňoval, že tam je již obsažené to hlavní.¹⁴⁸

Obzvláště důležitý pro něj byl citát „miluj bližního svého jako sebe samého“, který během svého života zmiňuje ve velké části svých děl¹⁴⁹, dokonce ve své Světové revoluci celou humanitu jmenuje pouze novým pojmem pro onu starou lásku k bližnímu.¹⁵⁰ Láska k bližnímu pro něj byla naprostým základem nadčasové mravnosti. Bližním pak chápal nejbližší osoby a především rodinu, ale ne protože by ostatní lidé měli menší význam. Nejbližší pro něj byli nejdůležitější z naprosto praktického důvodu a sice, že kdybychom měli milovat celé lidstvo, tak se z toho snadno stane láska abstraktní, ale opravdová láska musí být soustředěná a účinná.¹⁵¹ Přestože tedy lidé jsou si rovni a za bratra je nutné uznat každého¹⁵², tak jelikož pravá láska musí být účinná, protože musíme pro bližního pracovat¹⁵³, tak si zároveň musíme určit objekt naší lásky, někoho, pro koho tuto lásku doopravdy budeme i konat, a nejen o ní pouze fantazírovat.

Aby celý Masarykův ideál humanitní mohl fungovat, je třeba, aby si lidé byli rovni, a zdroj této rovnosti opět nehledá nikde jinde než v křesťanství. Masaryk přebírá dogma o nesmrtnosti duše, na jehož základě ustanovuje rovnost, což shrnuje již zmíněným citátem: „věčné věčnému nemůže být lhostejné“.¹⁵⁴ Pokud ostatní jsou také nesmrtelné duše, pak jsme si všichni rovni, jelikož v horizontu věčnosti přeci nemůže jedna duše být brána jako důležitější. Svět pro nás tedy nesmí být vztah pána a raba, ale „já pán – ty pán“¹⁵⁵, přestože je pro nás přirozenější chtít být vůdci, musíme i my umět

¹⁴⁷ Masaryk, T. G. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 314

¹⁴⁸ Masaryk, T. G. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1968, s. 61-62

¹⁴⁹ Masaryk, T. G. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 320

Masaryk, T. G. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1968, s. 57

Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 170

¹⁵⁰ Masaryk, T. G. *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Masarykův ústav AV, 2005, s. 374

¹⁵¹ Masaryk, T. G. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1968, s. 57-58

¹⁵² Masaryk, T. G. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 344

¹⁵³ Masaryk, T. G. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1968, s. 58

¹⁵⁴ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 156

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 208

sloužit ostatním.¹⁵⁶ Je rozhodně ospravedlnitelné ptát se, proč by i mezi dušemi nemohla být jistá hierarchie a jedna duše nemohla být druhé nadřazená a proč si tedy nemůžou být lhostejné. Masaryk explicitně tuto myšlenku povětšinou nerozvažuje, ale to pravděpodobně spíše protože mu je rovnost duší samozřejmá, jelikož mimo existenci nesmrtelné duše věří také ve společný cíl, jistou boží vůli, kterou nazývá Prozřetelnost. Případá mu přirozené, že všechny duše jsou stejně hodnotné jako ta jeho, protože se každá účastní na stejné věčnosti.¹⁵⁷ Zde tedy nachází rozumové odůvodnění pro onu rovnost, nad kterou uvažuje již od doby, co mu v dětství dalo impuls ponižování jeho otce ze strany panstva. Toto odůvodnění nachází v křesťanském dogmatu, které mu nepochybně předala již jeho silně věřící katolická matka. V tomto se Masarykovy základní dva světy střetávají, náboženství se mu stává teoretickým podkladem pro praktický požadavek spravedlivého rozdělení společnosti.

Mimo lásky k bližnímu je třeba lásky i k sobě, přeci jen i já jsem člověk. Důvody jsou opět mnohdy velmi praktické, když se člověk nepostará o sebe, budou se o něj muset starat ostatní, a proto je lepší, když bude k sobě přistupovat se stejnou láskou jako k nim. I toto Masaryk opírá o stejný Ježíšův výrok o milování bližního jako sebe samého.¹⁵⁸

Je až nápadné, kolik Masaryk přebírá přímo z křesťanství. Patočka na to poukazuje jako na potenciální chybu v jeho uvažování. Přestože Masaryk žádá kritiku ve víře, tak přejímá celé komplexy teologických nauk.¹⁵⁹ Lze souhlasit, Masaryk skutečně žádá, aby víra nebyla slepá, tvrdě, že je pro nás možná jen víra, která projde kritikou¹⁶⁰, ale zároveň v Hovorech uznává, že pro svou víru v existenci duše nemá důkazy, má pouze důvody. Tvrdí, že by jinak život neměl smysl. Jediný důkaz, který nakonec podává, je, že nesmrtelnost duše vychází z existence Boha, ale i samotnou existenci Boha zakládá na vrtkavých teleologických a kosmologických důkazech¹⁶¹, které z kritického hlediska dostatečně definitivními důkazy jednoduše nejsou.

¹⁵⁶ Masaryk, T. G. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1968, s. 59

¹⁵⁷ Ludwig, E. *Duch a čin. Rozmluvy s Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2012, s. 55

¹⁵⁸ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 170

¹⁵⁹ Patočka, J. *Dvě studie o Masarykovi*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1977, s. 18

¹⁶⁰ Masaryk, T. G. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1968, s. 61

¹⁶¹ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 153-155

3. Dějiny

Směr, kterým se ubíralo Masarykovo pojetí dějin, ostatně stejně jako mnoho jiných jeho názorů, byl dán požadavkem po praktičnosti. Jelikož v první řadě ve všem hledal smysl, tak i historii odmítal vidět jako pouhé faktické události zapsané do časové osy. Žádal, aby i v dějinách byly hledány jisté zákonitosti, kontinuita, a hlavně poučení pro přítomnost.¹⁶² Tímto způsobem se vyhraňuje proti historismu, který dává přehnaný důraz na pouhou historii, a tomuto svému stanovisku dává i jméno: „Zovu hledisko své vůči upřílišněnému historismu realismem.“¹⁶³

Na minulost musíme nahlížet tak, že se již udála a my už jí nezměníme, upírat se tedy musíme především k přítomnosti: „(...) přítomnost je pokračováním minulosti, cele a plně eo ipso nedostupné.“¹⁶⁴ V první, a možná i jediné, řadě nám však má minulost ukázat „kudy se brát do budoucnosti“.¹⁶⁵ Stejně tak jako ve studiu dějin filozofie žádá, aby se bral zřetel především na to, jak který filozof navazoval na své předchůdce a jak připravil půdu pro myslitele následující¹⁶⁶, tak zároveň požaduje, abychom i v historii obecně hledali způsob, jakým připravila podmínky pro naši dobu.¹⁶⁷ Přítomnost je koneckonců také historické období.¹⁶⁸

Důležitou okolností v Masarykově pohledu na dějiny je skutečnost, že věřil v Prozřetelnost, neboli ve světový řád, a existenci jako spolupráci s Bohem při putování k jim danému cíli.¹⁶⁹ Z tohoto hlediska bylo samozřejmě smysluplné hledat v historii návaznost a smysl, neboť k ní už a priori přistupoval tak, jako by tam už tento smysl byl, protože ve světě je řád.

V historii společnosti se tedy snažil vypořádat zákony, v principu ne příliš odlišným od těch přírodních¹⁷⁰, které by vedly vývoj lidstva a byly by hybnou silou

¹⁶² Masaryk, T. G. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 179-180

¹⁶³ Tamtéž, s. 179

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 179

¹⁶⁵ Masaryk, T. G. *Univerzitní přednášky II*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 19

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 18

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 29

¹⁶⁸ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 203

¹⁶⁹ Masaryk, T. G. *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Masarykův ústav AV, 2005, s. 264-265

¹⁷⁰ Masaryk, T. G. *Univerzitní přednášky II*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 29

lidského ducha. Jeden z takových zcela zásadních momentů nachází v dějinách filozofie v souboji mýtu a vědy.¹⁷¹

3.1. Masarykův realismus

Minulost nebyla Masarykovi ničím jiným než zdrojem poučení pro dnešek. Vše, co se stalo, bylo třeba brát jako něco, co má smysl pro nás, jinak tomu nemusíme přikládat příliš důležitosti¹⁷², a právě proto to, co v historii hledáme, musí být tím, co plánujeme dopracovat, na co chceme navázat a překonat to¹⁷³. Rázně odmítá pojetí historie ve smyslu chronologického empirismu, kdy se pouze konstatuje, co se stalo a v jakém pořadí, protože nestačí vědět co bylo, je potřeba filozoficky srovnávat a hledat v obrovském množství historických faktů nějaký soustavný smysl.¹⁷⁴ Je potřeba přijít na to, proč konkrétní událost nastala, jaký smysl má v kontextu dějin, jak ovlivnila další jejich chod, a především co to pro nás znamená teď a tady. Například nestačí vědět, že Hus byl upálen, je třeba dodat, že zemřel za pravdu, vysvětlit proč tomu tak bylo, a hlavně jaký to má význam pro nás, jak máme po vzoru této osobnosti myslet a jednat my dnes.¹⁷⁵

Jeho požadavkem při historickém bádání tedy bylo to, aby se u probíraného tématu poznávalo jeho jádro, a ne pouze jeho vývoj. Vývoj sice je součástí podstaty objektu, ale naše pozornost nesmí tkvít pouze na historické změně, hlavní je objekt jako takový.¹⁷⁶ Lze snad plně pochopit člověka, pokud pouze popíšeme všechny jeho předky od prvního zástupce rodu Homo? Ne, je třeba především poznat tohoto člověka, přestože jeho vývoj nám o něm může spoustu věcí prozradit. Tento požadavek, v prvé řadě poznat věci jako takové, nazývá „realism“¹⁷⁷, a právě na něj myslí, když píše předmluvu své České otázky, kde říká, že by nejraději o tématu pojednával bez historického úvodu. Historii se v této knize prý nakonec rozhodl pro výklad využívat pouze jako užitečnou

¹⁷¹ Masaryk, T. G. *Univerzitní přednášky II*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 414

¹⁷² Masaryk, T. G. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 332

¹⁷³ Masaryk, T. G. *Univerzitní přednášky II*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 19

¹⁷⁴ Svoboda, J. *Masarykův realismus a filosofie pozitivismu*. Praha: Filosofía, 2017, s. 264

¹⁷⁵ Masaryk, T. G. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 236-237

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 109

¹⁷⁷ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 203

berličku.¹⁷⁸ Masarykův osobní filozofický směr, tzv. realismus, byl takto v otázce dějin především odporem proti, v té době rozšířenému, německému historicismu, který se snaží věci chápat z jejich vývoje místo z nich samých, jak konstatuje Jan Svoboda.¹⁷⁹

Toto hledání smyslu bylo stěžejní téma jeho realismu, proto se také vyhraňuje proti pozitivismu, na kterém mu vadilo jeho zaměření na pouhá fakta bez hledání smyslu. Přestože Masaryk z pozitivismu spoustu přebírá, například myšlenku klasifikace věd a pojetí jistých stádií vývoje lidské společnosti¹⁸⁰, tak nemohl přijmou pouhé konstatování faktu bez řešení účelu a hodnocení morální správnosti věci. Na pozitivismu odmítal i přehnaný důraz na přírodní svět jako danou skutečnost samu o sobě a přehlížení účasti vnitřního světa člověka, „fakty ‚se‘ nekonstatují, ale konstatujeme je my lidé“.¹⁸¹

Masarykovo chápání smyslu dějin určovalo i jeho pohled na vědu. Pro něj je věda vlastně samotným pokrokem, protože se jedná o jakousi knihovnu soustavného lidského myšlení a zkušeností, čímž se vlastně stává nástrojem k cestě za cílem.¹⁸² Proto je také účelem činnosti vědce teoretika práce pro budoucí pokolení; jde o to sít, aby další generace měly připraveno sklidit plody.¹⁸³

Toto směřování do budoucnosti bylo pro Masaryka příznačné. Vždyť budoucnost mu byla vlastně i určitým výstupem poznání, neboť vědění má vést k jejímu předvídání. Tím, jak poznáváme zákonitosti, tak musíme zároveň vnímat i to, že vedou k určitým následkům.¹⁸⁴ Naučíme se takto očekávat blízkou budoucnost plynoucí z určitého počínání. Tudíž již v přítomnosti známe část budoucnosti, která na přítomnost kauzálně navazuje.

Proto nás také nepřekvapí, že pojem historie byl Masarykovi více než jen tím, co již nastalo, zahrnoval i to, co se děje a teprve stane. Lze to vidět i skrze jeho definování

¹⁷⁸ Masaryk, T. G. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 12

¹⁷⁹ Svoboda, J. *Masarykův realismus a filosofie pozitivismu*. Praha: Filosofia, 2017, s. 264

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 50-51

¹⁸¹ Masaryk, T. G. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 236

¹⁸² Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 141

¹⁸³ Opat, J. *Filozof a politik T.G. Masaryk: 1882-1893 : (příspěvek k životopisu)*. Praha: Melantrich, 1990, s. 74

¹⁸⁴ Masaryk, T. G. *Univerzitní přednášky II*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 27

přítomnosti „blízkým výsekem historického dějstva“¹⁸⁵, v čemž je vyjádřeno právě to, že historie není jen minulostí, ale také přítomností a i budoucností. V této historii pak viděl pokrok, čili určité putování k lepším zítřkům; Masaryk byl, jak říká Kohák, historickým optimistou¹⁸⁶, tedy věřil, že lidstvo směřuje neustále kupředu, nebo slovy Masaryka: „Musíme věřit v pokrok, že se život jednotlivce a celku lepší a že bude pořád lépe.“¹⁸⁷ Je třeba dodat, že tento historický vývoj může mít i jistá období pádu, jak sám ukazuje na poklesu úrovně vzdělanosti řecké civilizace po Aristotelovi, ale i po takovémto období se dříve nebo později v pokroku pokračuje dále.¹⁸⁸ V tomto duchu i samotnou krizi své doby, o které tak často mluvil, nazývá jen přechodným stadiem, které je třeba překonat¹⁸⁹: „krize není koncem a zánikem, nýbrž právě krizí“.¹⁹⁰

3.2. Řád světa aneb Prozřetelnost

K onomu historickému optimismu ho vedla jeho víra v Prozřetelnost, jakožto určitého řádu světa. Přesvědčení o existenci tohoto řádu čerpal z pozorování vědecké příčinnosti, či jeho slovy „determinismu“.¹⁹¹ Lze dle něj v historii a společnosti nacházet jisté zákony vývoje, stejně jako nacházíme zákony v přírodních vědách.¹⁹² Přeci jen by nemělo smysl cokoli vědou předvídat, kdyby nebylo zákonitostí, které zajistí, že se předpovědi vyplní. Věda však nebyla jediným zdrojem tohoto přesvědčení, druhým byla Masarykova víra v Boha, která tento řád povyšovala na plán, což nazýval Prozřetelností.¹⁹³

¹⁸⁵ Masaryk, T. G. *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Masarykův ústav AV, 2005, s. 423

¹⁸⁶ Kohák, E. *Domov a dálava. Kulturní totožnost a obecné lidství v českém myšlení*. 2. vyd. Praha: Filosofia, 2010, s. 163-166

¹⁸⁷ Masaryk, T. G. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1968, s. 60

¹⁸⁸ Svoboda, J. *Masarykův realismus a filosofie pozitivismu*. Praha: Filosofia, 2017, s. 96

¹⁸⁹ Masaryk, T. G. *Moderní člověk a náboženství*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 25

¹⁹⁰ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 186

¹⁹¹ Tamtéž, s. 158

¹⁹² Masaryk, T. G. *Univerzitní přednášky II*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 29

¹⁹³ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 158

3.2.1. Dějiny jako putování k cíli

Skrze Prozřetelnost věřil Masaryk v to, že celé člověčenstvo někam směřuje, a právě proto je úkolem historiků, aby postřehli, kam míří, a jak se tam dostane. Sám však nebyl toho názoru, že tento úkol je v lidských silách, i když je velmi důležité se o něj snažit.¹⁹⁴

On sám za cíl tohoto směřování považoval dosažení ideálu čistého lidství, onoho námi již popsaného ideálu humanitního. To znamená v kontextu, na citu založené, morálky dosáhnout toho, aby se v praxi uplatňovalo dávné učení Ježíšovo, a sice, aby se každý důsledně řídil morálkou lásky k bližnímu. Po rozumové stránce pak lidstvo mělo skrze všeobecné vzdělání růst k co nejdůkladnějšímu poznání celého světa, aby díky takto vzdělanému rozumu mohli lidé určit, který cit je povede k co nejmravnějšímu životu.¹⁹⁵

Masaryk však zároveň doznával, že přesně neví, kam konkrétně plán vede, ačkoli v Prozřetelnost pevně věří.¹⁹⁶ Jakýkoliv jeho odhad byl pouze osobním názorem. I přesto nemohl v Prozřetelnost nevěřit, protože plně přijímal existenci Boha a ten se přeci o svět stará.¹⁹⁷ V tomto smyslu mu tedy Prozřetelnost byla v samém jádře životem „sub specie aeternitatis“¹⁹⁸, neboli přítomností Boha v životě, jak správně poznamenává Kohák.¹⁹⁹ Právě protože Prozřetelnost pro něj vychází vlastně ze vztahu s Bohem, tak Masaryka netrápí, že on sám spolehlivě nepoznává cíl cesty, stačí mu, že Bohu plně věří a že s ním pracuje pro to, aby Boží plán vyšel, protože ten bude nakonec nejlepší možností.²⁰⁰

Život, a s ním související smysl, se však v jeho myšlení netýká pouze zdejšího světa. Masaryk uznává, že pokrok zde má konec, upozorniv na časovou konečnost Země.²⁰¹ To však není pro Masaryka skutečným koncem, neboť máme nesmrtelnou duši,

¹⁹⁴ Masaryk, T. G. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 11

¹⁹⁵ Masaryk, T. G. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1968, s. 60-62

¹⁹⁶ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 97

¹⁹⁷ Masaryk, T. G. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1968, s. 61

¹⁹⁸ Pod zorným úhlem věčnosti. Masaryk věřil v život pod objektivním dohledem věčnosti, přesněji Boha, který nám dává objektivně platné hodnoty. Například správnost lásky k bližnímu tedy nemusí být dokazována, protože je Bohem dána.

Čapek, K. a Halík, M. *Čtení o T. G. Masarykovi*. Praha: Melantrich, 1969, s. 175

¹⁹⁹ Kohák, E. *Domov a dálava. Kulturní totožnost a obecné lidství v českém myšlení*. 2. vyd. Praha: Filosofia, 2010, s. 175

²⁰⁰ Ludwig, E. *Duch a čin. Rozmluvy s Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2012, s. 143

²⁰¹ Svoboda, J. *Masarykův realismus a filosofie pozitivismu*. Praha: Filosofia, 2017, s. 96

a tak ani po smrti nepřestáváme existovat a budeme poznávat dál. „Věčnost je již teď“²⁰², ale je to právě věčnost, takže bude i potom. Masaryk však neví, co nastane. To málo, co si o světě po smrti představuje, vyjadřuje Emilu Ludwigovi v rozhovorech *Duch a čin*. Jednak bude duše zmatená, protože bývala zvyklá na tělo, a jednak tam nebude stále jen příjemně, připouští v posmrtném životě i možnost zlých časů.²⁰³ Ve své přednášce dějin filozofie zase uvádí, že po smrti může nastat nový typ poznání.²⁰⁴ Víceméně však jen odhaduje, jedná se o pouhé spekulace, což uznává již v ten samý moment, kdy je pronáší.

3.2.2. Determinismus a fatalismus

V souvislosti s pojetím řádu stojí za vysvětlení Masarykovo pojetí determinismu a fatalismu. Determinismus, ve smyslu předurčení, se běžně chápe jako fatalismus; když je vše předurčeno, tak nemáme na nic vliv, chybí nám svobodná vůle a jsme odkázáni osudu. Otázka existence svobodné vůle při takovéto predestinaci byla i dle Masaryka těžkou otázkou.²⁰⁵

On sám však pod vlivem vlastního pochopení determinismu vyloučit svobodnou vůli nemohl, naopak ji jím podmiňoval. Pro něj není determinismus předurčením, ale pouhou příčinností. Pojímá ho stejným způsobem, jakým věda chápe přírodní zákony a to tak, že každá příčina má svůj následek, který konec konců můžeme vědecky předvídat. Když třeba hodíme kámen, tak poletí směrem od nás, nezůstane levitovat ve vzduchu. Při takovémto pojetí determinismu je svoboda jednání náhle možná, protože jen říkáme, že můžeme ovlivňovat svět svými činy. Svoboda je tímto dokonce podporována, protože čím lépe poznáme zákony fungování světa a společnosti, tím lépe je můžeme ovlivnit, Masaryk to sám nejlépe shrnuje slovy: „Vědění dává nám moc vsahovat v příčinnou souvislost; můžeme si postavit určité cíle jako ideály a dovedeme volit příslušné prostředky.“²⁰⁶

²⁰² Masaryk, T. G. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1968, s. 61

²⁰³ Ludwig, E. *Duch a čin. Rozmluvy s Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2012, s. 55

²⁰⁴ Masaryk, T. G. *Univerzitní přednášky II*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 28

²⁰⁵ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 160

²⁰⁶ Masaryk, T. G. *Sebevražda*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2002, s. 183, 182-185

Takovéto pojetí determinismu se mu stává i základním zdrojem odpovědnosti. Jen, pokud naše jednání má následky, tak za něj lze nést odpovědnost. V této odpovědnosti je zahrnuta i odpovědnost za spolupráci na Božím plánu, v který věřil. Dle Masaryka jsme i my součástí tohoto plánu a jsme připuštěni k spolupráci s Bohem, je tedy i naší odpovědností snažit se poznávat svět a pracovat pro úspěch Prozřetelnosti.²⁰⁷

Protože odpovědnost můžeme mít jen skrze determinismus, tak fatalismus Masaryk vidí právě v indeterminismu, tj. absenci příčinnosti.²⁰⁸ Indeterminismus je pro něj nesouvislost mezi příčinou a důsledkem. Když nemáme kontrolu nad tím, co se našim jednáním stane, tak právě v ten moment jsme odkázáni na osud, na nadpřirozené síly, které vše ovlivňují za nás. Pro Masaryka je toto uvažováním primitivních lidí, protože tento primitivní člověk věří v různé bůžky a zázraky, kteří ovládají vše, včetně celého lidského života. Vlivem tohoto uvažování je pak takový člověk bez svobodné vůle, protože musí slepě dodržovat tradice a důkladně žít dle pověr.²⁰⁹ Stačilo by pouze rozeznat ve světě řád a mohl by být svobodný.

3.3. Dějinný protiklad mýtu a vědy

Pro Masaryka bylo již zmíněné rozeznání světového řádu a odklon od primitivních pověr jednou ze základních dějinných otázek, které hnaly vpřed vývoj lidského ducha. Jedná se konkrétně o soubor mýtu a vědy. Pro tuto myšlenku mu byl inspirací August Comte a jeho tři stádia přemýšlení²¹⁰, které Masaryk zjednodušil na dvě.²¹¹ Jejich vývoj, jak historický, tak i dnešní, Masaryk bedlivě pozoroval a přisuzoval jim každému jejich orgán, konkrétně mýtu teologii a vědeckému vývoji filozofii.²¹²

²⁰⁷ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 158-160

²⁰⁸ Ludwig, E. *Duch a čin. Rozmluvy s Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2012, s. 144

²⁰⁹ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 158-159

²¹⁰ Viz. Svoboda, J. *Masarykův realismus a filosofie pozitivismu*. Praha: Filosofia, 2017, s. 28-30

²¹¹ Tamtéž, s. 50

²¹² Masaryk, T. G. *Základové konkrétné logiky*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2001, s. 169

3.3.1. Mýtus a věda jako metoda poznání

Pro Masaryka jsou mýtus a věda v první řadě základní a jediné metody pro vyhodnocování okolního světa.²¹³

Mytický je takový přístup, kdy člověk neuvažuje abstraktně, nedává věci do souvislostí s přírodními zákony, je odkázán jen na smysly, které však vnímají pouze samostatnou konkrétní událost, a přirovnávání k vlastnímu nitru. Vidí svět v osamocených jednotlivinách, kterým chybí příčinný svazek, a na vše tedy nahlíží po vzoru sebe samého a své vůle. Když myticky smýšlející jedinec pozoruje jakýkoli předmět, automaticky ho antropomorfizuje: „mýtus = antropomorfismus“.²¹⁴ Pokud tedy myticky smýšlející člověk například vidí padat kámen, tak je tomu tak proto, že buď samotný kámen padat chce, nebo si to přeje nějaká nadpřirozená síla s vlastnostmi podobnými pozorovateli. Takový člověk nepřemýšlí, že by za tímto pádem mohl stát nějaký leda abstraktně pochopitelný jev jako je gravitace, hledá zde vůli po vzoru lidského nitra.²¹⁵ Nedokáže tento úkaz brát tak, že věci padají z důvodu působení fyzikální přitažlivosti Země, dokáže pouze uvažovat nad vůlí k pádu a hledat toho, kdo si tento pád přeje.

Mytický přístup dle Masaryka úzce souvisí s vírou, neboť není kritický a nedochází k jeho ověřování, je potřeba věřit. Tudíž to, k čemu skrze něj člověk dojde, nezbyvá než přijmout. Masaryk vyvozuje, že z tohoto pohledu není těžké myslet si, že poznáváme i věci metafyzické, tedy i bohy, přestože vznikají pouze představy a domněnky.²¹⁶ Soudy o metafyzických jevech ani nelze ověřit, ale to pro myticky uvažující člověka není problém, protože, stejně jako předtím, je buď nekriticky přijme, nebo odmítne. Přirozeně se poté stejná pravidla aplikují i na domněnky cizích lidí. Ve shrnutí: „Mýtus se jeví v naprosté víře, věřivosti, důvěře, slepé víře ve své smysly, výmysly, fantazie, ve víře druhým lidem, zjevům, představám.“²¹⁷ Proto toto myšlení čerpá též z autority a jejího historického předávání, tzv. tradice. Dává tedy smysl, že mytický názor na svět vychází ze zjevení, neb co jiného je zjevení než víra v autoritu

²¹³ Masaryk, T. G. Univerzitní přednášky II. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 28

²¹⁴ Tamtéž, s. 25

²¹⁵ Tamtéž, s. 24-26

²¹⁶ Masaryk, T. G. Univerzitní přednášky II. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 412

²¹⁷ Tamtéž, s. 412

a tradici; my nejsme ti, kterým se zjevení stalo, a nezbyvá nám než věřit historickým osobám.²¹⁸

Vědecký přístup pak Masaryk popisuje jako takový, který se soustředí na poznávání souvislostí, důkladné srovnávání a získávání již zmíněných příčinných svazků. Proto je také vědeckému přístupu příznačné to, že díky němu je možno předvídat: „Především, kde vědění je, tam je předvídaní.“²¹⁹ Právě protože doopravdy poznáváme, jaký důsledek vyvolávají konkrétní jevy, tak můžeme vědět, jak to bude pokračovat, což u mytického myšlení nelze. Čisté mytické myšlení má pro všechno snadné a rychlé vysvětlení, ale jedná se pouze o pozdější zdůvodnění již nastalé situace, mezitímco správné vědecké vysvětlení může se situací počítat již předem. Když zapadne Slunce, tak mytickým myšlením můžeme dojít například k tomu, že Slunce bylo unavené a šlo spát, ale jen až začneme uvažovat vědecky, tak dlouhodobým pozorováním dokážeme určit, kdy „půjde spát“ zítra. Jelikož chce vědecká metoda předvídat, tak musí být kritická a nepřijímat vše jako dané, je třeba věci ověřovat a dostávat se tak ke skutečnému vysvětlení.²²⁰

S tím samozřejmě souvisí i to, že věda musí poznávat neustále další nové informace, jak říká Masaryk: „Věda, která nepokračuje, není vědou.“²²¹ Již tu není ona víra v autoritu a lpění na tradicích, vše je správné si ověřit. Proto dle Masaryka již vědecky uvažující člověk nemůže věřit, že už vše poznal, a uznává tedy, že má pouze hypotézy.²²² Důležitým prvkem je také pozornost, protože vědecká práce se po dlouhou dobu věnuje pouze jedné ideji, takže ji i poznává do větší hloubky: „Vědecká práce v tom se také zračí, že po léta jedna jen idea nás zajímá...“²²³ Krásným praktickým shrnutím celého vědeckého přístupu je Masarykovo pojetí pravdy, které demonstruje v Hovorech při pozorování ptáků. Čapek se ho ptá, co je to pravda, na což se Masaryk na oplátku zeptá, co je to v dále za ptáky. Čapek odpoví, že jsou to straky, tak je znova optán, zda to nejsou třeba holubi, a Čapek svou odpověď potvrdí, protože už je prý dlouho pozoruje, a holubi létají jinak. Masaryk náhle konstatuje, že to je tedy pravda; jedná se o něco,

²¹⁸ Masaryk, T. G. Univerzitní přednášky II. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 410-413

²¹⁹ Tamtéž, s. 27

²²⁰ Tamtéž, s. 26-28

²²¹ Tamtéž, s. 27

²²² Tamtéž, s. 412

²²³ Tamtéž, s. 26

co víme bezpečně a kriticky, a zároveň je tu ono pozorné pozorování a kritické srovnávání s tím, jak by létali třeba holubi.²²⁴ Dá se vyzozorovat i prvek předvídání, neboť Čapek poznal straky, protože dokáže na základě znalosti holubů předpovědět, jak budou létat, a tedy je i vyřadit.

3.3.2. Dějiny jako přechod od mýtu k vědě

Na konflikt mýtu a vědy Masaryk nahlíží ze dvou hledisek. V jednom případě se jedná o souboj dvou metod poznávání, ve druhém jde o z nich plynoucí konflikt systemizovaných výkladů světa. Tyto dvě věci potřebovalo lidstvo již od samého počátku. Pro život i smrt je třeba jednotného světového názoru a jednotné metody, jak Masaryk říká v knize *Základové konkrétné logiky*.²²⁵

Masaryk vidí historický vývoj poznání právě jako cestu od mýtu k vědě. Rozlišuje tedy fázi mytické metody, ve které člověk, primitiv, všelico antropomorfizuje a dává různé jevy za vinu bůžkům a nadpřirozeným silám, kvůli čemuž je otrokem pověr²²⁶, od fáze exaktní vědecké metody, kdy už vládne kritika, pozorování a předvídatelnost.²²⁷ Nejde však o náhlý přechod skrze nějaký velký paradigmatický obrat. Co se týká souboje metod poznání, ten probíhá pozvolna, a trvá již od dob antických²²⁸, zatímco na nich založené světové názory jsou spolu ve válce od nástupu moderních věd.²²⁹

Jelikož jde o přechod a ne obrat, tak Masaryk rozlišuje jistou přechodnou fázi, tzv. polovičaté neboli scholastické stadium²³⁰, ve kterém se nachází i jeho doba, stejně jako každý jednotlivec a také různé vědní obory. Toto polovičaté stadium se vyznačuje tím, že se mísí mýtus s vědeckým poznáním, na což Masaryk poukazuje Moliérovou příhodou vědecky pracujícího medika, který když byl optán, proč jistá rostlina uspává, tak stejně odpověděl po vzoru mytickém, že má sílu uspávací. Co je však ona síla uspávací

²²⁴ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 135-136

²²⁵ Masaryk, T. G. *Základové konkrétné logiky*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2001, s. 167

²²⁶ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 159

²²⁷ Masaryk, T. G. *Univerzitní přednášky II*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 26-28

²²⁸ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 179

²²⁹ Masaryk, T. G. *Základové konkrétné logiky*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2001, s. 166

²³⁰ Masaryk, T. G. *Univerzitní přednášky II*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 28

a jak může rostlina „mít sílu“? Správně exaktní by bylo vysvětlit proces, který to způsobuje, ne dávat květině schopnost uspávat, jako by byla člověk.²³¹

3.3.3. Střet mýtu a vědy jako systemizovaného názoru na svět

Podle Masaryka jsou pro člověka důležité především ony systemizované výklady světa, ke kterým tyto dvě metody vedou. Poukazuje, že jiného pohledu na svět než vědeckého a mytického není²³², což je přirozené, neboť jejich definice jsou tak široké, že zaujímají všechny možné přístupy ke světu. Věda nejprve poznává na základě analytického pozorování a samotný názorový systém pak tvoří empirickou syntézou z vypořádaných poznatků. Naproti tomu mýtus používá již zmíněné ze sebe vycházející antropomorfní analogie, které poté spojuje na základě náhodné asociace. To, na čem se mýtus ustálí, se nazve zjevením, které se málokdy dá později ověřit, protože obvykle vychází z osobní zkušenosti původce a přenáší se na základě autority skrze tradici, zatímco věda se také předává, ale nedůvěřuje tolik autoritě, a souhrn jejích znalostí je obětí častých změn.²³³ Ve výsledku není ani myslitelné, že bychom přišli na názorový systém jiný než takový, kde buď informace získáváme soustavným empirickým pozorováním a ona pozorování spojujeme do provázaného systému, nebo takový, kde posloucháme zjevenou pravdu, které z různých důvodů, převážně kvůli autoritě, věříme.

Názorem na svět dle Masaryka je buď filozofie, nebo teologie.²³⁴ Přičemž teologii přisuzoval původ v mýtu a filozofii ve vědeckém vývoji.²³⁵ Také by se dalo namísto teologie hovořit o náboženství a upřesnit filozofii na vědeckou filozofii²³⁶, i když Masaryk ve svých přednáškách o dějinách antické filozofie zdůrazňuje, že náboženství může být i bez mýtu, protože se jedná především o vztah člověka k Bohu, což se dle něj

²³¹ Masaryk, T. G. *Univerzitní přednášky II*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 28-29

²³² Tamtéž, s. 28

²³³ Tamtéž, s. 412

²³⁴ Ludwig, E. *Duch a čin. Rozmluvy s Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2012, s. 56

²³⁵ Masaryk, T. G. *Základové konkrétní logiky*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2001, s. 169

²³⁶ Tamtéž, s. 166

dá založit i na vědě, místo na teologii. Nic nám nepřikazuje řídit své poznání v osobním vztahu k Bohu mýtem, takže se můžeme i v náboženství snažit kriticky pozorovat.²³⁷

3.3.4. Teokracie proti demokracii

Následkem oněch dvou konfliktních pohledů bylo i uspořádání společnosti jako takové. Z teologického náboženství vzniklo aristokratické uspořádání společnosti, kde náboženství mělo hlavní roli a organizovalo celou společnost, tzv. teokracie, neboli také „aristokratismus náboženský“.²³⁸ Toto teokratické uspořádání vycházelo z autoritního prvku, tj. náboženského názoru na svět, a tak se dostalo do konfrontace s novým názorem, konkrétně s demokracií²³⁹, jejíž politika má dle Masaryka metodu a předpoklad ve vědecké kritice.²⁴⁰ Masaryk vypořádává, že demokracie vzniká tam, kde se v náboženství jednotlivci stává autoritou jeho svědomí namísto církve, protože v takovém případě není člověk závislý na cizích představách o světě a může rozvíjet svůj vlastní pohled²⁴¹, je zde tedy i prostor pro kritickou metodu. Ve světle tohoto souboje Masaryk viděl celou první světovou válku jako jednu velkou světovou revoluci, jako souboj teokracie s demokracií. Nutno však podotknout, že Masarykovi pro prohlášení státu teokracií stačilo, že byl tento stát aristokracií a že uznával krále za panovníka z boží milosti.²⁴² Nesmí se také zapomínat, že demokracie pro něj vycházela z náboženských základů, hlavně z víry v nesmrtelnou duši, sám to nazývá „náboženskou demokracií“.²⁴³

To, že první byla teokracie, a tudíž převládal teologický názor, Masaryk vysvětluje tím, že lidstvo potřebovalo pro své fungování již od začátku nějaký jednotný výklad světa, ale věda tou dobou ještě nevěděla dost na to, aby byla schopná spolehlivě vytvořit stálý systém. Mezitím teologické náboženství, které si svým zjevením bylo naprosto jisté, dle něj vykazovalo dostatečnou stálost, aby pod sebou zorganizovalo

²³⁷ Masaryk, T. G. *Univerzitní přednášky II*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 413

²³⁸ Masaryk, T. G. *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Masarykův ústav AV, 2005, s. 371

²³⁹ Tamtéž, s. 370-373

²⁴⁰ Tamtéž, s. 368

²⁴¹ Masaryk, T. G. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1968, s. 106-108

²⁴² Masaryk, T. G. *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Masarykův ústav AV, 2005, s. 294

²⁴³ Ludwig, E. *Duch a čin. Rozmluvy s Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2012, s. 55

společnost, tedy aspoň do té doby, než se věda dostatečně posune. Prvotní názor byl tudíž antropomorfním mýtem a až později vývojem vědecké, logické, metody bylo vše tohoto mýtu zbavováno, což v Masarykově době stále není dokonáno a, jak říká, možná nikdy nebude.²⁴⁴

3.3.5. Mýtus a věda v Masarykově době

Jelikož se dle Masaryka doba stále nacházela v přechodném stadiu, tak souboj neustále pokračoval. Jak daleko pokročil tento posun od mytickému k exaktnímu smýšlení, je poměrně relativní a závisí na zkoumaném objektu. Vzhledem k již zmíněnému Masarykově zaměření na individualismus i zde odmítal sledovat pouze celou společnost a soustředil se na jednotlivce či konkrétní obory.

Masaryk ukazuje, že různé vědní obory mají různé vývoje, například matematika již mohla být exaktní, mezitímco v přírodovědě byly neustále přítomné různé fiktivní spekulace. Stejně tak je rozdíl v samotných individuích, neboť každý člověk i v dnešní době může být více či méně mytický nebo vědecký. Ale i v jednotlivých osobách se pře mýtus s vědou, a tak můžeme v našem oboru být exaktně vědečtí, zatímco v oboru námi méně prozkoumaném se hlásíme k mytickému názoru. Tato provázanost obojího je typická pro každou dobu. Masaryk soudil, že ačkoli konkrétně věda je čím dál osvobozenější od mýtů, tak člověk jako takový se ho nejspíš nikdy zbavit nemůže.²⁴⁵ Přetrvávání souboje těchto světových názorů Masaryk sledoval i na moderních vysokých školách, konkrétně na tom, že se udržují fakulty jak světsky vědecké, které vycházejí z rozumu a zkušeností, tak fakulta teologická, která má za zdroj zjevení.²⁴⁶

Masaryk také zdůrazňuje, že tento boj však není věcí pouze historického vývoje lidstva. Jedná se také o vývoj každého z nás v rámci našeho vlastního života. Jako děti uvažujeme myticky ve stejném duchu, jako to dělali dřívější lidé, protože dítě vše možné antropomorfizuje a také více věří, až později přechází na vědecké uvažování skrze dlouhou řadu srovnávání zkušeností. V tomto tedy náš osobní vývoj je vlastně analogií

²⁴⁴ Masaryk, T. G. *Základové konkrétné logiky*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2001, s. 166-169

²⁴⁵ Masaryk, T. G. *Univerzitní přednášky II*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 28-29

Masaryk, T. G. *Základové konkrétné logiky*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2001, s. 168

²⁴⁶ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 179

vývoje celého lidstva. Přejít z mytického na vědecké uvažování není jen věcí minulosti, je věcí budoucnosti a našeho osobního života.²⁴⁷

Právě ve válce dvou světových názorů v Masarykově době tkví i ona moderní krize²⁴⁸, o které bude pojednávat následující kapitola.

²⁴⁷ Masaryk, T. G. *Univerzitní přednášky II*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 26-27

²⁴⁸ Masaryk, T. G. *Moderní člověk a náboženství*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 25

4. Krize přítomného úseku dějin

Masaryk byl filozofem krize, čehož si všiml i Jan Patočka²⁴⁹. Postřeh je to více než oprávněný, neboť otázka krize doby Masaryka skutečně doprovází během celého života. Toto téma má u něj původ ve zprostředkovaném setkání se sebevraždou, které nastalo, když byl mladý. Představa, že si člověk dobrovolně sáhne na život, byla pro Masaryka tak nepředstavitelná, že ho dohnala až k akademickému zabývání se tímto tématem. On sám touto příhodou dokonce začíná svoji knihu *Moderní člověk a náboženství* maje v plánu na příhodu navázat konkrétním popsáním této krize a ustanovením sebevraždy jako jejího projevu.²⁵⁰

Při bádání, kterým se snažil pochopit sebevraždu, došel k pojetí své doby jako přechodného období krize v dějinném vývoji. Rozpad starého myticky utvořeného pohledu na svět bez dostatečné náhrady vede ke krizi, jejímž konečným důsledkem je právě sebevražednost.²⁵¹

4.1. Moderní člověk v době přechodné

„Lidé jsou, čím lidé vždycky byli,“²⁵² toto Masaryk pronáší ve své *Sebevraždě*, když říká, že hlavní příčiny sebevražednosti jsou historicky vlastně stejné, samotná přirozenost člověka se dle Masaryka v dějinách výrazně nemění.

Bylo by možno namítnout, že Masaryk v kontextu dějin rozlišuje již zmíněné myticky uvažující primitivní lidi od lidí vědecky smýšlejících, avšak zde se nejedná o nijak zásadně rozdílného člověka, jde pouze o lidskou bytost v jiném stádiu poznání. Jednoduše řečeno, kdybychom vzali primitivně smýšlejícího jedince a naučili ho postupovat vědecky, tak se tento jedinec nemusí vůbec lišit od moderních lidí. Konec konců dle Masaryka spousta lidí přemýšlelo myticky i v současnosti, do jisté míry je samotné mytické uvažování přímo lidskou přirozeností.²⁵³ Pojetí oné neměnnosti člověka lze pozorovat i na Masarykově předpokladu, že nemá smysl hledat nové

²⁴⁹ Patočka, J. *Dvě studie o Masarykovi*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1977, s. 6

²⁵⁰ Masaryk, T. G. *Moderní člověk a náboženství*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 13-14

²⁵¹ Masaryk, T. G. *Sebevražda*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2002, s. 140-141

²⁵² Tamtéž, s. 123

²⁵³ Masaryk, T. G. *Základové konkrétné logiky*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2001, s. 168

odpovědi na staré morální otázky. To, co řekl již Ježíš, tím se máme v životě řídit i my.²⁵⁴ Vzhledem k tomu, že pro Masaryka byl plnohodnotný morální život jedním z cílů vývoje lidství, jak jsme již poznamenali dříve, a stejné morální zákony jsou univerzálně platné pro život lidí všech historických dob, tak minimálně z hlediska pro život potřebných mravů se přirozenost člověka skutečně nemění. Morálka se vyvíjí pouze v tom, do jaké míry nadčasové morální zákony lidstvo pochopí a řídí se jimi. Dokonce ani schopnost rozumu se nemění, rozumově se člověk vyvíjí pouze rozšířením a prohloubením vědění.²⁵⁵

Protože je člověk v jádru vlastně stejný jako vždy, tak se těžko určuje, co pojem moderní člověk znamená. Sám Masaryk měl s tímto termínem problém, jak zmiňuje již v úvodu knihy *Moderní člověk a náboženství*.²⁵⁶ Ve výsledku nejlepší způsob, kterým lze definovat moderního člověka je takový, že se jedná zase jen o pouhého člověka, kterého ovlivňuje jeho doba, v čemž také tkví krize přechodného stádia dějin. Lidské potřeby jsou stejné jako byly vždy, ale doba je nenaplnuje, a tak vzniká duševní krize, naprosto stejným způsobem jako vznikla v historii již vícekrát.²⁵⁷

4.1.1. Zdroj krize v rozvoji věd a polovzdělanosti

Historicky vyplývá krize z rapidního rozvoje věd, které se staly základem vzdělávání, čímž se však rozvoj člověka soustředil jednostranně na třibení rozumu. Střední školy se například dle Masaryka soustředily pouze rozumu, a vlastně vůbec nevychovaly, zároveň i celé školství trpělo stejným problémem.²⁵⁸ Mezitímco se školy staraly o rozvíjení rozumu, náboženství mělo tříbit mravy. Takto se měla ucelená osobnost dobového člověka formovat ze dvou zdrojů s rozdílným přístupem a pohledem na svět. Věda a náboženství však spolu sváděly boj, což znamenalo, že náhle nebylo možné dosáhnout jednotného názoru na svět, neboť rozum a mravní cit byly v rozporu.

²⁵⁴ Masaryk, T. G. *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Masarykův ústav AV, 2005, s. 372

²⁵⁵ Svoboda, J. *Masarykův realismus a filosofie pozitivismu*. Praha: Filosofia, 2017, s. 98-99

²⁵⁶ Masaryk, T. G. *Moderní člověk a náboženství*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 9

²⁵⁷ Masaryk, T. G. *Sebevražda*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2002, s. 123

²⁵⁸ Masaryk, T. G. *Z bojů o náboženství a texty z let 1904-1906*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 29

Správná věda a vzdělávání přitom dle Masaryka měly vést lidi i k náboženskosti a s ním spojenému morálnímu životu, ne pouze k novým a novým rozumovým poznáním.²⁵⁹

Nutno podotknout, že vzdělávání samo o sobě problémem není, problém nastává, pokud je toto vzdělávání nemetodické. To poté vede k přetěžování mysli. Člověk takto při poznávání nevychází z uceleného systému, ani ho sám nedokáže vytvořit, ze všeho, co vnímá, si bere pouze jednotlivé poznatky, a tak žije v názorovém chaosu, kdy těká mezi různými systémy, ve kterých takovýmto částečným přejímáním nenalézá smysl a zoufale bloudí mořem informací bez jistot. To způsobuje neklid mysli, který může vést k psychózám. Metodické vzdělání by tyto problémy nezpůsobovalo, jelikož by vedlo k ucelenému rozvoji lidské duše.²⁶⁰

Vzdělávání se pro Masaryka stává problémem především ve chvíli, kdy je zaměřené jednostranně intelektuálně a opomíjí se budování mravů. Takto totiž člověk může lehce upadnout do ubíjejícího subjektivismu, který je dle Masaryka přímým zdrojem sebevraždy.²⁶¹ Bez adekvátního mravního vzdělání se může stát, že člověk v sobě potlačí lásku k bližnímu a subjektivismus se stane titanismem, při kterém se člověk cítí oprávněn povyšovat nad ostatní, hledaje smysl všeho pouze v sobě.²⁶² Z tohoto úhlu nám kvůli polovzdělanosti hrozí mravní anarchismus a ubíjející osamělý subjektivismus, které nás vedou až k nejbolestivějším projevům krize, kterými jsou vražda a sebevražda.²⁶³

Dalším problémem je náročnost vědeckého pokroku. Poznávat není lehké, chce to hodně práce a čím dále se pokrok ve vědě posune, tím složitější je se ponořit do konkrétního problému a pochopit ho hlouběji a lépe. Tato obtížnost vede k nervozitě, k rozrušení, poněvadž nároky na člověka jsou příliš vysoké, a ten pak nemá klid. To také může vést k indiferentismu, jelikož intenzivní vědecká práce člověka pro svoji zvyšující se náročnost nemusí vést k žádnému přínosnému výsledku, tak člověk v důsledku může začít být lhostejný ke všemu. Pokud budeme dlouze pracovat jen proto, abychom

²⁵⁹ Masaryk, T. G. *Sebevražda*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2002, s. 145, 139-140

²⁶⁰ Tamtéž, s. 100

²⁶¹ Masaryk, T. G. *Moderní člověk a náboženství*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 31

²⁶² Masaryk, T. G. *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Masarykův ústav AV, 2005, s. 288-289

²⁶³ Tamtéž, s. 286-287

ve nakonec nedosáhli žádného pokroku, může se nám začít zdát zbytečná jakákoliv snaha.²⁶⁴ Proto Masaryk hlásá trpělivost, aby si lidé uvědomili, že to, co nedodělají oni, dodělají jiní, případně se o to postará Bůh.²⁶⁵ Problémem však je, když doba tohoto Boha ztratí.

4.1.2. Hlavní zdroj krize v úpadku náboženství

Skrze jednostranné pěstování rozumu ve školách docházelo v Masarykově době k velkému odvratu od náboženství. Tím člověk ztrácel již ustálený celistvý pohled na svět, ale neměl nic, čím by ho nahradil, protože věda nový ucelený názor zatím nepodala.²⁶⁶ Sám Masaryk přímo neurčuje, jaký bude tento nový názor, dokonce se tohoto úkolu v Sebevraždě vzdává a nechává ho druhým²⁶⁷, sám doporučuje jen to, aby byl založený na učení Kristově a byl přizpůsoben době.²⁶⁸

Později adekvátní pohled na svět utváří Masaryk aspoň sám pro sebe. Zakládá ho na objektivismu a korunuje zárukou morálních zákonů Boha, kterého chápe jako hypotézu vysvětlující příčinnou podstatu a jako prvního hybatele.²⁶⁹ Dle Masaryka nelze mravní opory čerpat jinde než v náboženství. Je potřeba, aby morální zákony existovaly objektivně, protože subjektivní by byly podmíněné smýšlením konkrétního člověka, který by je pak mohl vidět třeba po vzoru Nietzscheho a Stirnera ve vlastní vůli, což by ve výsledku vedlo k jejich rozpadu.²⁷⁰ V případě osobního selhání by pak subjektivně smýšlející člověk neměl nic, co by ho zachránilo od sebe samého, není nic mimo něj, co by ho mohlo uklidnit, a když se nedokáže uklidnit sám, tak propadá zoufalství. Již jsme mluvili o tom, že Masarykovi dodávala klid jeho víra v Prozřetelnost, neboť věřil, že všechno díky ní má svůj smysl. Jednalo se právě o mimo něj stojící objektivní princip, který mu dodával víru, že ve světě je řád. On sám uznává, že bez ní by ani nemohl

²⁶⁴ Masaryk, T. G. *Sebevražda*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2002, s. 140

²⁶⁵ Masaryk, T. G. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1968, s. 61

²⁶⁶ Masaryk, T. G. *Základové konkrétné logiky*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2001, s. 166

²⁶⁷ Masaryk, T. G. *Sebevražda*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2002, s. 143

²⁶⁸ Tamtéž, s. 181

²⁶⁹ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 152-155

Svoboda, J. *Masarykův realismus a filosofie pozitivismu*. Praha: Filosofie, 2017, s. 260

²⁷⁰ Masaryk, T. G. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1968, s. 51-54

pracovat, protože by pak práce smyslu pozbývala²⁷¹, modernímu člověku však taková jistota víry chybí.²⁷²

V absenci víry se nachází samotné jádro krize doby, kterou příhodně nazývá přechodnou.²⁷³ Vědecké uvažování vedlo k tomu, že vzdělanci již nedokázali přijímat to, co jim nepřipadalo ověřitelné, nedokázali uvažovat myticky, což se nejvíce projevilo na odporu vůči dosavadnímu katolickému učení.²⁷⁴ Vlivem odmítání katolicismu se začal objevovat ateismus, ale ne pravý ateismus, jak poznamenává Masaryk. Jednalo se o pouhou negaci víry. Moderní člověk se tak usilovně snažil zbavit dosavadního církevního pohledu, až neviděl na víře ani to prospěšné.²⁷⁵ To se stalo ve společnosti až, tak říkajíc, módou, protože vzdělané městské vrstvy, kde byla situace nejhorší, hlásaly svůj odpor k náboženství, a od nich se tato nechuť dostávala i na venkov.²⁷⁶ Lidem ve výsledku připadalo až podivné, že by se mělo ještě nábožensky uvažovat, když bylo náboženství dle nich již dávno překonáno vědou.²⁷⁷ Tímto se však vzdávali i objektivně zaručeného zdroje morálky, přesvědčení a smyslu v životě. Bez náboženství zůstává jen mravní anarchismus a neklid duše, která neví, jaký má život vůbec smysl.

4.2. Sebevražda jako krizový ukazatel

Člověk, který se takto vzdává objektivní morálky, nemá jiné možnosti než obrátit svou pozornost na sebe. Dle Masaryka však člověk jen v sobě žít nemůže.²⁷⁸ Všechno pak vztahuje pouze na sebe a nemá se o co opřít, neboť mimo něj není nic, co by mu pomohlo; subjektivní člověk je osamocen. Když se stane nějaká katastrofa, nemá důvod věřit, že by vše nakonec skončilo dobře, leda by si dobrý konec zařídil on sám. Jestliže nevidí ono pověstné světlo na konci tunelu a sám necítí, že je v jeho silách situaci

²⁷¹ Ludwig, E. *Duch a čin. Rozmluvy s Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2012, s. 143-144

²⁷² Masaryk, T. G. *Sebevražda*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2002, s. 140-141

²⁷³ Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 26

²⁷⁴ Masaryk, T. G. *Z bojů o náboženství a texty z let 1904-1906*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 74-75

²⁷⁵ Tamtéž, s. 75-76

Masaryk, T. G. *Sebevražda*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2002, s. 140

²⁷⁶ Tamtéž, s. 138

²⁷⁷ Masaryk, T. G. *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Masarykův ústav AV, 2005, s. 293

Masaryk, T. G. *Moderní člověk a náboženství*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 35

²⁷⁸ Tamtéž, s. 31

napravit, tak se mu náhle východiskem ze strasti může stát sebevražda. Subjektivní člověk nečeká na objektivní osud, který bude jeho spásou nebo smrtí, zabíjí se sám.²⁷⁹

Právě tento lidský konec, kdy si jedinec vezme sám život, je Masarykovi měřítkem nálady ve společnosti; míra sebevražd slouží k vyčíslení krize. Kde je vysoké množství sebevražd, tam je společnost psychicky nemocná.²⁸⁰ Tuto sebevraždu nezpůsobuje ztráta víry přímo, ale vede k ní. Konkrétním impulsem sebevrahovi bývá něco jiného než náboženství jako takové, ať už jde o rychlou ztrátu majetku či o zhrzenou lásku. Ovšem právě ztráta náboženství je zdrojem chorobné sebevražednosti, přestože nemůže přímo za jednotlivé sebevraždy. Je důvodem jejich výrazného růstu, který civilizace zažívá v Masarykových dobách.²⁸¹ Jde o to, že člověku kvůli absenci přesvědčení o smyslu existence chybí něco, díky čemuž by přečkal těžké časy. Modernímu člověku tedy stačí k sebevraždě méně vážné důvody než generacím předchozím.²⁸²

Sebevražda je dle Masaryka samým vrcholem krize doby. Jedná se o častý akt zakončení negativních duševních stavů, které vytváří ztráta náboženství vycházející z jednostranného vzdělávání.²⁸³ Tyto lidi, kteří přijdou o život vlastní rukou, Masaryk považuje za politováníhodné oběti moderní civilizace²⁸⁴; jsou obětmi ztráty víry a polovzdělanosti.

4.3. První světová válka jako důsledek krize

Masaryk vidí krizi doby i jako důvod vzniku první světové války. Samotná válka dle něj byla snahou teokratických velmocí ubránit starý myticky smýšlející systém založený na autoritě církve proti novému světu²⁸⁵, který již tento stav novým poznáním překonal, nebo slovy Masaryka: „(...) obecně uznaná autorita církevní padla a musela

²⁷⁹ Masaryk, T. G. *Moderní člověk a náboženství*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 31

²⁸⁰ Tamtéž, s. 30

²⁸¹ Masaryk, T. G. *Sebevražda*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2002, s. 101

²⁸² Masaryk, T. G. *Moderní člověk a náboženství*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 15-18

Masaryk, T. G. *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Masarykův ústav AV, 2005, s. 285-286

²⁸³ Masaryk, T. G. *Sebevražda*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2002, s. 100-102

²⁸⁴ Masaryk, T. G. *Moderní člověk a náboženství*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 32

²⁸⁵ Masaryk, T. G. *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Masarykův ústav AV, 2005, s. 294-296

padnout svým absolutismem, předčasným, umělým a násilným ustavením všeobecného názoru na svět a režimu politického.“²⁸⁶ V tomto duchu byla Světová válka vlastně revolucí, jak Masaryk reflektuje již přímo v názvu jednoho ze svých velkých děl „Světová revoluce“.

Kořeny války však byly mnohem hlubší. Jednalo se především o projev té samé vnitřní rozvrácenosti, která způsobuje sebevražednost. Osamocený subjektivně smýšlející člověk je vnitřně nervózní a tomuto stavu se snaží za každou cenu utéct. To dle Masaryka vyústí v objektivizaci, a tedy násilné obrácení vnitřního nepokoje ze sebe do vnějšího světa. Takovým obratem pro Masaryka byl i celý pruský militarismus, o kterém říkal, že je „násilnickým unikáním chorobné subjektivnosti a sebevražednosti“.²⁸⁷ Za války Masaryk skutečně vyzoroval méně sebevražd, což odůvodnil tvrzením, že se krize projevila objektivně vraždou místo subjektivní sebevraždou.²⁸⁸

Samotná válka pak dle Masaryka vznikla, když se spojila subjektivní nervozita s pocitem nadřazenosti německé kultury, která pramenila z tamější filozofie, konkrétně z Nietzscheho nadčlověka a Faustovského titána. Němci, považující se za nadřazené, měli pocit, že mají právo podmanit si ostatní, ale zároveň tím nevědomě utíkali vlastním dlouhodobým duševním problémům. Shrnutí slovy Masaryka: „De facto, německý nadčlověk, titán, je nervózní a hledá buď smrt, nebo válku jako rozčílení akutní proti rozčílení chronickému.“²⁸⁹

Všechno válčení a násilí ve výsledku nebylo ničím jiným než útekem z hluboké duševní krize.

4.4. Obzor cesty z krize

Co do řešení krize Masaryk navrhuje pouze teoretický rámec, praktické řešení nechává na terapeutech, kteří mají přijít na aplikovatelná řešení, která budou vhodná pro

²⁸⁶ Masaryk, T. G. *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Masarykův ústav AV, 2005, s. 286

²⁸⁷ Masaryk, T. G. *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Masarykův ústav AV, 2005, s. 287

²⁸⁸ Tamtéž, s. 285-289

²⁸⁹ Tamtéž, s. 289

konkrétní situace²⁹⁰. Hlavní řešení již svým způsobem bylo okrajově podáno, jedná se o postavení se plně na stranu osobního přesvědčení. Jde o to získat jednotný pohled na svět a růst směrem k jeho naplnění. Po pádu celospolečenského katolického názoru na svět nezbyvá než vyjít z osobního přesvědčení a ideální prostředí pro takový růst každého jedince nám může nabídnout všeobecné vzdělání v demokratické společnosti.

4.4.1. Demokracie jako záruka vlastního přesvědčení

Pro řešení krize je hlavní sebevražednosti předcházet, jakmile dospěje situace do fáze chorobného růstu sebevražd, je již příliš těžké ji řešit.²⁹¹ Proto se musí vytvořit společenské prostředí, které nebude člověka přivádět do stavů, z kterých chorobná sebevražednost vzniká. Je třeba, aby člověk mohl klidně a uceleně rozvíjet svoji duši, a to po všech stránkách.

Pro takový duševní rozvoj je ideálním společenským prostředím demokracie, protože přímo vychází z přijímání cizího názoru.²⁹² Když je uznán názor cizí, je právě tak uznán i náš vlastní názor. Díky tomu, spolu s řádným všestranným vzděláním, můžeme v demokracii svobodně rozvíjet svůj pohled na svět, a tak se postavit na pevnou půdu uceleného životního přesvědčení, čímž se lze nejlépe vyhnout neklidu duše, který vede k sebevraždě.

Rozervanost duše, která vedla k sebevražednosti, byl schopen efektivně uklidnit i předchozí katolický názor, to ovšem šlo dříve, než již v Masarykově době.²⁹³ Starý katolický pohled čerpající ze zjevení již, vzhledem k pokroku ve vědách, duši moderního člověka uklidnit nedokázal, a zároveň na něm založená teokracie svou dominancí nad myslí a srdcem lidí bránila rozkvětu názoru nového.²⁹⁴ Proto byla potřeba nový systém, a to založený na jednotlivcích, neboli demokratický. „Láme se mytický názor na svět a řád společenský na něm založený a láme se nadobro,“²⁹⁵ říká Masaryk.

²⁹⁰ Masaryk, T. G. *Sebevražda*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2002, s. 185-186

²⁹¹ Masaryk, T. G. *Sebevražda*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2002, s. 179

²⁹² Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013, s. 63, 272-273

²⁹³ Masaryk, T. G. *Sebevražda*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2002, s. 181

²⁹⁴ Masaryk, T. G. *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Masarykův ústav AV, 2005, s. 285-286

²⁹⁵ Masaryk, T. G. *Z bojů o náboženství a texty z let 1904-1906*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 92

Bylo potřeba tolerance, přijmutí rozličných názorů a důvěra ve vlastní svědomí každého jednotlivce.²⁹⁶

4.4.2. Nové náboženství

Již jsme určili, že člověk potřebuje ucelený názor na svět, aby měl v životě nějaký smysl. Pro Masaryka takový jednotný pohled mohlo poskytnout pouze náboženství, ale již nestačilo náboženství předchozí. Bylo potřeba náboženství, které nevycházelo ze zjevení, ale místo toho stavělo na vědeckém přesvědčení v souladu s mravním vývojem.²⁹⁷ Nešlo již přijmout, aby se papež prohlásil za neomylného a diktoval nezpochybnitelné pravdy, bylo potřeba, aby rozum jednotlivce mohl zhodnotit, co je doopravdy správné.²⁹⁸ Avšak Masaryk stále vnímal potřebu založit nové smýšlení na učení Kristově, i proto viděl nové náboženství v některém z protestantských směrů, které dávají větší autoritu rozumu jednotlivce. Ovšem stále by muselo více odpovídat době, a tedy stát se tak vlastně náboženstvím novým.²⁹⁹ I protestantství v sobě stále mělo nepřijatelný mytický prvek.³⁰⁰ Vzhledem k modernímu vědeckému přístupu k poznání nezbyvalo než vytvořit nové náboženství, které nebude zjevené, nebude spočívat na víře, místo toho bude pramenit z pravdy a přesvědčení.³⁰¹

Pro Masaryka bylo náboženství přímým řešením krize přechodného období dějin, ve kterém se moderní člověk nacházel. Bylo potřeba, aby jedinec opustil svůj subjektivismus a uvěřil v objektivní hodnoty, které zaručuje Bůh. Jedině tak bude člověk klidný a nic ho nerozruší dostatečně na to, aby na sebe vztáhl ruku a vzal si život; jen skrze spolupráci s Bohem může člověk plnohodnotně pokračovat dějinami v pokroku.

²⁹⁶ Masaryk, T. G. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1968, s. 106-108

Masaryk, T. G. *Z bojů o náboženství a texty z let 1904-1906*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 74-77

²⁹⁷ Masaryk, T. G. *Sebevražda*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2002, s. 181-182

²⁹⁸ Masaryk, T. G. *Z bojů o náboženství a texty z let 1904-1906*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 89-91

²⁹⁹ Masaryk, T. G. *Sebevražda*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2002, s. 181

³⁰⁰ Masaryk, T. G. *Z bojů o náboženství a texty z let 1904-1906*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014, s. 90-91

³⁰¹ Tamtéž, s. 76, 92-93

Závěr

V závěru práce můžeme říci, že Masarykovo vnímání světa je v mnohém prospěšné i pro dnešní dobu. Nadčasové ideály rovnosti a lidství, které byly základem Masarykovy filozofie člověka, jsou i dnes neustále aktuální. Jen když opravdu uvěříme v rovnost a společnou práci lidí, jak ji kázal Masaryk, tak můžeme zabránit tomu, aby se opakovala historie, jako byl například vzestup nacismu a fašismu, který nastal brzy po jeho smrti a vyústil v smrt a utrpení milionů lidí. Přestože tyto systémy napáchaly tolik škody, tak v různých formách zažívají postupný návrat i v dnešní době.

Masaryk vždy dbal na praktický užitek filozofického myšlení pro společnost, a proto i nám mají být jeho teoretické práce hlavně klíčem k vlastní praktické aplikaci pro dosažení rovné a spravedlivé společnosti, která bude dbát na pravdu.

K dosažení těchto ideálů je pro dnešek důležitý také Masarykův požadavek po uceleném vzdělávání, které se nemá zaměřovat pouze na rozum. Je třeba pamatovat na to, že ve školách se neučí stroje, ale budoucí dospělí občané naší republiky, a tak je zásadní ne pouze vzdělávat, ale také vychovávat. Naštěstí dnešní doba na tento požadavek již pamatuje mnohem více než časy Masarykovy.

Dále může být pro naši dobu přínosné Masarykovo pojetí historie jako pokroku s neodmyslitelným smyslem. To se sice může v kontextu dnešních klimatických problémů a mnohdy katastrofálních předpovědí pro planetu zdát až přespříliš naivní, ale jak může člověk změnit svět k lepšímu, když v takovou změnu ani nedoufá? V naší době, která zažívá ještě větší úpadek náboženství než ta Masarykova, by se víra ve smysluplný řád dějin řízený Bohem mohla zdát zpátečnická, ale bylo by prospěšné si ponechat aspoň onen masarykovský optimismus, i kdyby pouze pro klid ducha. Masaryk tvrdil, že by bez víry v tento řád snad ani nemohl pro lidstvo pracovat. Možná bychom i my pro lepší zítřek pracovali více, kdybychom věřili, že to má význam.

V první části práce se podařilo vylíčit důležité kontexty Masarykova mládí, které ovlivnily jeho budoucí smýšlení. Konkrétně vliv otcova společenského statusu, který nesmírnou částí ovlivnil Masarykovo pojetí člověka rozpracované v druhé části práce. Zde byly popsány základy Masarykova pojmání jedinců jako sobě rovnocenných součástí společnosti, ale zároveň i vlastních individuí, která by se neměla rozplynout

v kolektivu, ale o jejichž plnohodnotné rozvíjení by se naopak měla společnost zasadit. To obohatil také vliv matčiny víry, která se projevila i v Masarykově pojetí historie jako smysluplného řádu řízeného Prozřetelností, který byl rozebrán v třetí části práce. V této části se také poprvé objevila zásadní Masarykova myšlenka dějinného souboje mytického a vědeckého uvažování, kterou chápal jako hlavní podstatu krize. Otázkou krize se zabýval již od dětství, kdy se zprostředkovaně dozvěděl o sebevraždě místního čeledína.

Obecně spolu probrané kapitoly úzce souvisí, neboť dětství ovlivnilo jeho myšlení, historie je pro něj právě historií vývoje člověka a ona pojímaná krize není ničím jiným než krizí tohoto člověka v úzkém úseku dějin Masarykovy doby. Tato bakalářská práce se pokusila tyto oblasti Masarykova přemýšlení vyložit, ale vzhledem k rozsáhlosti těchto témat, kterými se Masaryk zabýval celou svou dlouhou akademickou kariérou, nedošlo k plnému vyčerpání tematiky. Základy však byly položeny.

Seznam použité literatury

- ČAPEK, K. a HALÍK, M. *Čtení o T. G. Masarykovi*. Praha: Melantrich, 1969.
- ČAPEK, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2013.
- HERBEN, J. *Masarykův rodinný život*. Praha: Fr. Borový, 1948.
- KOHÁK, E. *Domov a dálava. Kulturní totožnost a obecné lidství v českém myšlení*. Praha: Filosofía, 2010.
- LUDWIG, E. *Duch a čin. Rozmluvy s Masarykem*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2012.
- MACHOVEC, M. *Tomáš G. Masaryk*. Praha: Riopress, 2000.
- MASARYK, T. G. *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000.
- MASARYK, T. G. *Ideály humanitní*. Praha: Melantrich, 1968.
- MASARYK, T. G. *Moderní člověk a náboženství*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000.
- MASARYK, T. G. *Sebevražda*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2002.
- MASARYK, T. G. *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Masarykův ústav AV, 2005.
- MASARYK, T. G. *Univerzitní přednášky II*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014.
- MASARYK, T. G. *Základové konkrétné logiky*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2001.
- MASARYK, T. G. *Z bojů o náboženství a texty z let 1904-1906*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 2014.
- OPAT, J. *Filozof a politik T.G. Masaryk: 1882-1893 : (příspěvek k životopisu)*. Praha: Melantrich, 1990.
- PATOČKA, J. *Dvě studie o Masarykovi*. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1977.

POLÁK, S. *Masarykovi rodiče a antisemitský mýtus*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1995,

SVOBODA, J. *Masarykův realismus a filosofie pozitivismu*. Praha: Filosofia, 2017.